

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 155-196
Issue: 10 • December 2024 • 155-196

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Evlilikte Maneviyat Üzerine Nitel Bir Araştırma

A Qualitative Study on Spirituality in Marriage
in the Context of Spiritual Counseling and Care

Halil İbrahim Özasma

Dr. Öğr. Üyesi
Giresun Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
E-posta: halil.ibrahim@giresu.edu.tr
Orcid: 0000-0002-1494-5246
Giresun / Türkiye

Assistant Professor
Giresun University
Faculty of Theology
E-mail: halil.ibrahim@giresun.edu.tr
Orcid: 0000-0002-1494-5246
Giresun / Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1475219>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type	Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received	29 Nisan 2024 • 29 April 2024
Kabul Tarihi • Accepted	07 Aralık 2024 • 07 December 2024

Ö z e t

Evlilikte maneviyat, eşler arasındaki sevgi, saygı ve sadakat gibi temel değerlerin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Maneviyat, bireylerin hem evliliklerinde hem de genel ilişkilerinde pozitif etkisi olabilecek güçlü bir terapötik faktör olarak kabul edilmektedir. Evlilikte yaşanan sorunlar, bireylerin yalnızca eşleriyle olan ilişkilerini değil, diğer sosyal ilişkilerini ve genel yaşam kalitelerini de olumsuz etkileyebilir. Özellikle sorunlarla başa çıkamadığında, evliliklerde ciddi ve geri dönüşü olmayan sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin işlevselliğini artırmak ve evlilik sorunlarında maneviyatın işlevsel rollerini belirlemek, sorun çözme süreçlerine olumlu terapötik katkılar sağlayabilir. Manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında, maneviyatın evlilikteki önemi daha da belirginleşmektedir. Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin manevi boyutlarını güçlendirerek, onların evlilik ilişkilerindeki denge ve sorumluluk bilincini artırmayı amaçlamaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberliğin sağladığı manevi destek, eşler arasındaki bağları kuvvetlendirerek olası sorunların çözümünü kolaylaştırmakta ve bireylerin olumsuzluklarla daha sağlıklı başa çıkmalarını sağlamaktadır. Bu bağlamda, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin evliliklerde maneviyatın olumlu etkilerini artırıcı bir işlev üstlendiği görülmektedir. Bu makalenin amacı, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine katkı sağlaması açısından maneviyatın evlilikteki terapötik işlevselliğini incelemektir. Kartopu örnekleme (n=60) yöntemi kullanılarak en az beş yıldır evli olan erkek (n=30) ve kadınlarla (n=30) görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara, maneviyatı nasıl tanımladıkları, maneviyatın evliliklerine hangi konularda katkı sağladığı ve karşılaştıkları problemlerle başa çıkmada ne ölçüde etkili olduğu sorulmuştur. Görüşmelerden elde edilen nitel veriler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Sonuçlar, katılımcıların maneviyatı “din”, “değer” ve “din/değer” temaları altında tanımladığını ortaya koymuştur. Ayrıca, maneviyatın evlilikteki işlevleri arasında “aşırıya kaçmayı engelleme”, “eşin emanet olduğu bilincini verme”, “evliliğin devamına katkı sağlama” ve “olumsuzluklara karşı destek olma” gibi nitel temalar öne çıkmıştır. Manevi danışmanlık ve rehberlik alanı açısından değerlendirildiğinde ise bu nitel bulgular, maneviyatın eşler arasındaki ilişkiyi güçlendirdiği ve evlilik sorunlarının çözümüne pozitif katkı sağladığını göstermektedir. Elde edilen bu nitel sonuçlar, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin evliliklerde sorumluluk bilincini artırdığı ve evli bireylerin olumsuz davranışlardan kaçınmalarına yardımcı olduğunu ortaya koymuştur.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Evlilik • Maneviyat
Din • Değerler

Abstract

Spirituality plays a vital role in preserving core values such as love, respect, and loyalty within marital relationships. Recognized as a powerful therapeutic element, spirituality positively influences both marital and general interpersonal dynamics. Marital challenges not only disrupt spousal relationships but can also negatively affect broader social interactions and overall quality of life. When unresolved, such challenges may lead to severe and irreversible consequences. At this critical juncture, enhancing the effectiveness of spiritual counseling and care services and identifying the functional roles of spirituality in addressing marital issues can contribute significantly to problem-solving processes. Within the context of spiritual counseling and care, the importance of spirituality in marriage becomes increasingly evident. These services aim to fortify individuals' spiritual dimensions, fostering balance and a heightened sense of responsibility in marital relationships. The spiritual support offered through counseling and care strengthens spousal bonds, facilitates problem resolution, and empowers individuals to cope more effectively with adversities. This article aims to examine the functionality of spirituality in marriage to contribute to the field of spiritual counseling and care. Using a snowball sampling method (n=60), interviews were conducted with men (n=30) and women (n=30) who had been married for at least five years. Participants were asked how they define spirituality, how it contributes to their marriage, and its effectiveness in managing challenges. Data from these interviews were analyzed using content analysis. The findings revealed that participants defined spirituality under three primary themes: "religion," "value," and "religion/value." Furthermore, qualitative themes such as "preventing excess," "instilling trust and a sense of responsibility toward one's spouse," "supporting marital continuity," and "providing resilience against adversities" emerged as key functions of spirituality in marriage. From the perspective of spiritual counseling and care, these findings underscore spirituality's role in strengthening spousal relationships and resolving marital challenges. Additionally, the results highlight how spiritual counseling and care services enhance spouses' sense of responsibility and help individuals avoid negative behaviors in their marriages. These insights demonstrate the constructive impact of spirituality in fostering healthier and more enduring marital relationships.

Keywords

Spiritual counseling and care • Marriage • Spirituality
Religion • Values

Giriş

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin yaşamış oldukları problemler nedeniyle kaybetmiş oldukları kontrol duygusunun dini ve manevi referanslar kullanılarak yeniden kazandırılması amacıyla yürütülen destek faaliyetidir (Karlık ve Kula, 2022: 100). Avrupa ülkelerinde manevi danışmanlık hasta bireyler, şiddete maruz kalanlar, manevi boşluk hissedenler, mahkûmlar, dinde aşırılığa kaçan bireylere yönelik yürütülmektedir (Koç, 2012: 212). Türkiye’de de manevi danışmanlık hizmetleri hastaneler, cezaevleri ve huzurevlerinde; yaşlılar, hastalar, mahkûmlar ve gençlere sunulmaktadır. Hem Avrupa hem de Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri hayatlarında yol göstermek amacıyla tüm bireylere odaklanmaktadır. Bu destek faaliyetinin doğru yürütülebilmesi için bireylerin hayat tarzlarında belirleyici olan dini ve manevi anlayışın/bakış açısının belirlenmesi son derece önemlidir. Yürütülecek olan manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyeti bireyin din ve maneviyat anlayışı üzerine inşa edilirse, birey açısından çok daha etkili bir destek hizmeti sunulmuş olacaktır.

Bireylerin yaşadıkları problem alanları düşünüldüğünde yaşam içinde pek çok olay hayatlarında sorun oluşturabilmektedir. Ancak oluşturduğu etki bakımından bireyin hayatında fiziki anlamdaki kayıplar veya iş, aile gibi konularda yaşamış olduğu problemler kontrol duygusunun kaybedilmesine neden olabilmektedir. Aynı şekilde karı-koca arasında yaşanan problemler de bireylerin hayatlarında köklü değişiklikler oluşturabilecek güçtedir. Bu alanda problem yaşayan bireylere sunulacak manevi danışmanlık gün geçtikçe daha da sarsılan aile kurumunu sağlamlaştırma ve aileyi oluşturacak olan sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi noktasında destek sunması açısından önemlidir. O nedenle ülkemiz insanının maneviyat anlayışının belirlenmesi ve maneviyatın karı-koca arasındaki ilişkiadaki işlevselliğinin tespit edilmesi dikkate değerdir.

Maneviyat psikolojisi literatüründe araştırmacıların yapmış oldukları tanımlarda; insan potansiyeliyle alakalı olan, nihai amaçlar, sevgi, Yaradan vb. konularla bağlantısı bulunan geniş bir kavram (Tart, 1975: 4); insan tecrübesi içine yerleşmiş bulunan aşkın boyut (Shafranske ve Gorsuch, 1984: 231); Yaratacının kendisiyle ilişki kurulmasıyla alakalı insana yaptığı merhamet dolu çağrıya insanın cevabı (Benner, 1989: 20); aşkınlığı fark edişle görülen ve kişinin yaşamıyla alakalı olan, kendisi ve nihai gördüğü şeyle alakalı olarak bireyde ortaya çıkan bir oluş ve deneyim şekli (Elkins, Hedstorm, Hughes, Leaf ve Saunders, 1988) kutsalla alakalı bireysel deneyim (Vaughan, 1991: 105); bireyin kendi içinde kutsal olanla iletişim kurmayı içeren oluş (Fahlberg and Fahlberg, 1991:

274); bireyin hayatında anlamı olan şeyleri aramak için ruhun serbest bırakılmasına bir sesleniş (Weaver ve Cotrell, 1992); bireyin varoluşunun anlamına dair arayış (Doyle, 1992: 302); bireyin inancıyla günlük yaşantısını geçirmesi, varoluşun nihai koşulları ile insanın ilişki kurma yolu (Hart, 1994: 23); kişinin dünyada eylem gerçekleştirebilmesi noktasında kendisinden etkilendiği yüce, yüksek bir güçle olan ilişki (Armstrong, 1995: 3); insana güç veren içsel bir enerji kaynağı (Chee, 2002: 11), insanın manevi yönünü besleyen şükür, azim, sabır, dua, adaletve özveri gibi değerler (Özdoğan, 2006a); insanın özünden taşan, onun yaratıcısıyla kurduğu bağ (Özdoğan, 2009) gibi birçok farklı şekilde ele alınmakta ve ifade edilmektedir.

Maneviyat, insanlık için gerekli bir olgu olarak bireyin anlam ve amaç yüklü arayışlarını, bireyin kendinden başlayarak çevresindeki varlıklarla, kutsalla olan etkileşim ve iletişimini, kültürel, dinsel, felsefi, seküler inançlarını kapsayan bir yapıya sahiptir (Puchalski, Blatt, Kogan ve Butler, 2014). Bireyin kendisinden başlayıp çevresi ve Yaradan'a yönelik iletişimi maneviyatın temel dinamiğini oluşturur. Bireyin manevi yönden iyi oluşu bu üç yönlü iletişimin doğru olmasıyla bağlantılıdır (Dyson, Cobb ve Forman, 1997). Maneviyat, bireyin varoluşuna yönelik farkındalığı, onun yaşamına yön veren, yaşamı onun için daha anlamlı kılan, özündeki inanç ve duyguları tecrübe etmesiyle alakalı bir yaşam tarzıdır. Maneviyat, bireyin çevresiyle başlayan ve Yaratıcıya kadar uzanan bir çerçevede barış içinde yaşamasını sağlayan bir özelliğe sahiptir (Fisher, 2011: 20).

Maneviyat, psikologların çoğunluğu tarafından, insanın maddi olmayan içsel yönüne ait bir özellik olarak görülmektedir. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde maneviyat, “anlam, dünyanın bilinmeyenleri ile iletişim kurma ve bireyin yaşamındaki anlamı keşfi” gibi süreçleri içermektedir (Huitt ve Robbins, 2003). Benzer bir açıklamada maneviyat kapsadığı alan itibariyle “bütünleştirici enerji (güç ve kuvvet)”, “değerler ve inançlar”, “süreç ve yolculuk”, “kişinin kendisi, diğerleri, yüksek oluş, mekân, çevre ile bağı”, “varoluşsal olarak yaşamın anlam ve amacı, sorulara cevap arama”yı içermektedir (Dyson, Cobb ve Forman, 1997; Lepherd, 2015).

Dağcı (2020), literatür taramasından hareketle maneviyatın tanımında belirli temel temaların öne çıkabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, tüm insanların içsel dünyalarında manevi gelişim potansiyeli taşıdığı, maneviyatın doğası gereği ilişkisel bir yapıya sahip olduğu ve din ile ahlaki değerler arasında güçlü bir bağ bulunduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, maneviyatın şekillenmesinde bireylerin yaşanmış deneyimlerinin

önemli bir rol oynadığı ve maneviyatın keşfedilmeyi bekleyen gizli yönlerinin bulunduğu belirtilmektedir. Buna paralel olarak Westgate (1996), literatürle bağlantılı şekilde maneviyatın dört temel boyutunu tanımlamaktadır. Bu boyutlar, “yaşamın anlamı duygusu, aşkın bir bakış açısı, içsel değerler sistemi ve paylaşılan değerler ile güç dinamiklerinin bulunduğu manevi bir topluluğa ait olma” şeklinde ifade edilmektedir.

Maneviyatın “*yaşamın anlamı*”na dair boyutu varoluşçu gelenekte insanın temel, doğuştan getirdiği bir ihtiyaç olarak görülmüştür. İnsan, sorgulayan bir varlıktır. Yaşadığı dünya ve içinde bulunduğu koşullarla alakalı zihninde anlamlı bir bütün oluşturmak ister. Varoluşunun amacını kavramak ister. “İçsel değerler” boyutu, bireyin sahip olduğu değerler sisteminin içsel bir şekilde onu yönlendirmesini ifade eder. Değerleri insanlara kendisi, çevresi, evrenle nasıl bir iletişim içinde olması gerektiğine dair anlamlı bir bakış açısı sunar. Her bir değer insanın oluş serüveninde onun yolunu aydınlatan bir ışık, bir fener gibidir. İnsan merhamet, sevgi ve adalet gibi içselleştirdiği değerler sayesinde aşkın olanla kuracağı ilişki ağını örer.

“Aşkılık” boyutu yüksek güçle kurulan ilişkiye veya bütün var olanlar için yaratıcı bir boyuta inanca vurgu yapar. İnsan varoluşuna dair sorgulamalarında içinde bulunduğu evrenin, kendisinin, bütün varlık âleminin varlığının bir sebebi olduğunu düşünür. Tüm kâinat, var olanlar kendiliğinden değil onları var eden daha yüksek bir gücün eseri olmalıdır der. İnsan aşkın olanı anlamak, onunla iletişim kurmak, onun varlığını ruhuyla hissetmek için benliğinden başlayan ve aşkın olan da biten bir yolculuğa çıkar. “Manevi bir topluluğa üye olma” ise kişi için aynı değerlerin yaşanması ve aynı ritüellerin gerçekleştirilmesi sırasında onda bir bütünlük duygusunun oluşmasını sağlar. Kendisi gibi aynı amacı taşıyan aynı özlemi çeken insanların bulunduğu bir ortamda birey birlik, bütünlük duygusunu daha çok hisseder.

Maneviyatı tanımlama çalışmaları maneviyatın kavramsal olarak geniş bir çerçevede yorumlanmasına sebebiyet vermiştir. Maneviyat böylece insanların çok çeşitli şekilde tecrübe etmiş oldukları yaşam deneyimlerinden kaynaklı, hayatın varoluşsal anlamına ilişkin içlerinde duydukları “his veya algı”; toplumlar tarafından kültürel olarak kabul edilmiş olan inanç ve “değerler”; öznel tecrübelerden kaynaklanan, onlarla ilişkili olan “aşkılık”; Yaratıcıyla, doğayla veya kişinin kendisiyle yakın ilişki kurmasıyla alakalı görülen “bağlılık”; bir kişinin varoluşunun anlamını araması veya insanoğlunun hayatın gelişimi konusundaki ara-

yışlarını ifade eden “olmak” şeklinde farklı kavramsal öğeleri içinde barındıran şemsiye bir kavram olarak tanımlanmıştır (Penha ve Silva, 2012).

Literatürdeki tanımlamalardan yola çıkıldığında, maneviyat özünde maddi olandan uzak, bireyin içsel yaşamına ait ve kendisinden başlayarak diğerleriyle, dünya ile kurduğu ilişkiyel bir yolculuğa işaret etmektedir. Bu yolculuk, bireyin hayatı anlamlı kılacak sorulara yanıt aradığı, özünden gelen bir güçle ilerlediği ve değerler dünyasının rehberliğinde şekillendiği, bağlantısal ve aşkın bir deneyim olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, maneviyatın dışa yansıyan yönü, içsel yolculuğunu tamamlamış bireyin davranışlarında gözlemlenebilecek bir içsel ve dışsal uyum ile denge durumundan başka bir şey değildir.

a. Kavramsal Çerçeve

a.a. Maneviyat ve Din

Maneviyatın ne olduğu, hangi anlamları kapsadığı, insanlar için hangi konuları çağrıştırdığı meselesinin yanı sıra maneviyatın dini kapsayıp kapsamadığı, maneviyatla dindarlığın aynı konuları, anlamları içerip içermediği pek çok tartışmaya sebep olmuştur.

Maneviyat ve dinle alakalı tanımlamalarda ya maneviyatın dini kapsadığı, birbirini bütünleyen bir yapıya sahip oldukları belirtilmiş ya da bu kavramları açıklama noktasında çalışmalarda net bir anlayış ortaya konamamıştır. Din ve maneviyat arasındaki ayırım, çoğu durumda dinin bireyin içsel oluşunun resmi ve dışa yansıyan, organize edilmiş yönü olarak tanımlanmasıyla; maneviyatın ise resmi ve formel bir yolu içermeksizin daha geniş bir alanı kapsayan bir kavram olarak ele alınmasıyla ifade edilmiştir. Bu ayırım, maneviyatın bireyin kişisel deneyimlerine, öznel anlam arayışına ve bağlantısal yolculuğuna vurgu yapan bir yaklaşımı barındırmasına işaret etmektedir (Lepherd, 2015; Puchalski, Virani, Baird, Handzo, Prince-Paul, Pugliese, 2009; Pesut, Fowler, Taylor, Reimer-Kirkham, Sawatzky, 2008).

Diğer bir ayırımda dinin sosyal bir fenomen olarak belli sosyal kurumlarının olduğu ve bağlılarından belli bazı ritüelleri isteyen; buna karşın maneviyatın ise daha öznel, dinle ilişkili olabilen ancak giderek din-den daha bağımsız hale gelen ve dinin ötesinde bir yapıda olduğu belirtilmiştir (Thoresen ve Harris, 2002; Thoresen, 1998; Fallot, 2007; Hall, Dixon, Mauzey, 2011; Bohecker, Schellenberg, Silvey, 2017). Maneviyat, din ve kültürün sınırlarını aşan bir anlam dünyasına sahiptir. Maneviyatı şekillendiren yaşam amacı, anlam arayışı, öz-aşkınlık, diğerleriyle iletişim gibi insanda pozitif duygulanım ortaya çıkaran süreçlerdir. Maneviyatı

güçlü bir şekilde yaşamak, kişinin yaşamdan aldığı doyumunu artırabilir (Delgado, 2005: 157). Maneviyat, evrensel bir insan özelliği olarak görülebilir. Maneviyat, kendisini bireyde aşkınlıkla iletişime geçmenin bir yansıması olarak duygu, davranış, alışkanlık gibi süreçlerle gösterir (Puchalski, 2012).

Din, kurumsaldır. Dinin ritüellerinin icra edildiği mekânlar vardır. Dinler maneviyatla ilgili olsalar da dinlerin sosyal yapı içerisinde kurumsal olarak varlıkları vardır. Dinin maneviyattan farklı olarak sınırları vardır. Her dinin kendine özgü inanç esasları, ibadet esasları vb. vardır. Dinler kendilerine bağlı olanlardan istedikleri uygulamalar yönünden birbirlerinden ayrışırlar. Dinler manevi olmayan ekonomik, sosyal, politik hedefler için şekillendirilebilirler. Manevi, aşkın olan ise merkezidir (Miller, 2003; Steiger ve Lipson, 1985). Maneviyat, aşkınlık gerçeği ve Yaratıcıyla yüzleşme şeklinde bazen kurumsal bir yapı içinde bazen de kurumsal bir yapı olmaksızın ortaya çıkabilen bir durum da sergileyebilir (Fisher, 2011: 20).

Din aşkın olanla ilişkili olarak inanç, ibadet ve ahlaki değerleri içerir. Aşkın olan varlık Yaratıcı, Brahman, God, mistik veya üstün güç sahibidir. Dinler dünya sonrası yaşama dair inançlar ve dünya yaşamında uygulanmak üzere uygulamalar içerir. Dinler aynı zamanda aşkın olana yaklaşmak ve bireyin toplum içinde diğerleri ile ilişki ve sorumluluklarını güçlendirmek için organize bir şekilde inanç, ibadet ve semboller içerir. Maneviyat ise aşkın olanla bağı sebebiyle ahlak, değerler ve hümanizm gibi olgulardan ayrışır. Aşkınla olan bağı ve dinle olan bağı içseldir. Manevi yolculuk aşkın olanı arama ve keşfetmeyle beraber, inanç ve inançsızlığa dair sorgulamalar, inançsızlığa ateizm, inançsa aşkın olana adanmayla sonuçlanan bir süreci içerir (Koenig, 2012; Blot, 2011; Puchalski, Lunsford, Harris, Miller, 2006).

Diğer taraftan bugün pek çok kişi din yerine maneviyatı kullanmayı tercih etmektedir. Bunun nedeni ise maneviyatın herhangi bir kurum veya oluşumla daha az bağlantılı olması ve daha kapsamlı olması ve daha az somut olarak görülmesidir. Bu görüşün diğer tarafında ise maneviyatı mistik ve dini deneyim perspektifinde dinin esası olarak gören görüştür. Birinci görüşe göre maneviyat dini kapsarken; diğer görüşe göre din maneviyatı kapsamaktadır (King, 1992).

Genel olarak literatürde maneviyat ile din ilişkisinin nasıl ele alındığına bakıldığında, maneviyatla din arasında ayırım yapanların yanında maneviyatın din ile yakından bağlantılı olduğunu ifade edenler (Niekerk, 2018; Peteet, Balboni, 2013) ve maneviyatı din ile aynı anlamda kulla-

nanlarla dinin maneviyatı kapsadığını ifade edenler bulunmaktadır. Ayrıca insanların birbirlerinden farklı maneviyat tanımlamalarının olduğunu ifade edenler bulunmaktadır (Siddall, Lovell ve Macleod, 2015). Din psikolojisi alanında daha çok kabul gören görüş ise maneviyatın dini kapsadığıdır (Harrison vd., 2001). Maneviyat araştırmalarında öne çıkan yönlendirici paradigma maneviyatın geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmesi yönündedir (Dyson vd., 1997).

Günümüzde dindarlık ve maneviyat konusunda insanların tutumlarında farklılık görülmektedir. Mensubu olduğu dinin kurallarını yerine getirmediği halde pek çok insan Tanrı'ya duyduğu inanç ve onunla kurmuş olduğu bağ nedeni ile kendini dindar olarak tanımlayabilmektedir. Diğer taraftan dinin emirlerini yerine getirmekte gayretli olan ancak bazı konulardaki eksikliklerinden dolayı kendisini dindar olarak tanımlamaktan uzak duran insanlar vardır. Ayrıca herhangi bir kurumsal dinle ilişkisi olmamasına hatta Yaratıcıya inanç noktasında inançsızlık yaşayan insanlarda da mistik, manevi eğilimler görülebilmektedir. Bu durum, maneviyatın kapsamının dinden daha geniş bir alanı içerdiğini göstermektedir (Horozcu, 2010).

Maneviyat, din ve kültürün sınırlarını aşan bir anlam dünyasına sahiptir. Maneviyatı şekillendiren yaşam amacı, anlam arayışı, öz-aşkınlık, diğerleriyle iletişim gibi insanda pozitif duygulanım ortaya çıkaran süreçlerdir. Maneviyatı güçlü bir şekilde yaşamak, kişinin yaşamdan aldığı doyumunu artırabilir (Delgado, 2005: 157). Maneviyat evrensel bir insan özelliği olarak görülebilir. Maneviyat kendisini bireyde aşkınlıkla iletişime geçmenin bir yansıması olarak duygu, davranış, alışkanlık gibi süreçlerle gösterir (Puchalski, 2012).

Maneviyatın dinle olan ilişkisinden sonra açıklanması gereken diğer bir konu maneviyatın dindarlıkla ilişkisidir. Araştırmacıların zihinlerinde temelde maneviyat ve dindarlık arasında var olan ilişkiye dair üç bakış açısının yer aldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi maneviyatı dindarlığın bütünsel bir parçası olarak gören bakış açısıdır. İkincisi maneviyat ve dindarlığı eş anlamlı gören bakış açısıdır. Üçüncü ve son bakış açısı ise dindarlık ve maneviyatı birbirinden ayırıştırıcı bakış açısıdır. Bu bakış açılarının varlığı maneviyatı tanımlama noktasındaki karmaşıklık ve maneviyatı tanımlamaya yönelik çabaların, incelemelerin daha da genişletilmesine olan ihtiyacı göstermektedir (Schlehofer, 2008; Streib ve Hood, 2011).

Dindarlık ve maneviyat birbiriyle çakışan, örtüşen kavramlar gibi görülmektedir. Dolayısıyla birbirleriyle çeşitli yönlerden ilişkili olan bu

kavramları birbirinden ayrı tanımlamanın zor bir durum olduğu belirtilmiştir. Bu belirsizliğe rağmen bu iki kavramın kullanıldığı çalışma alanları teolojiden, psikoloji ve sosyoloji gibi pek çok akademik sahaya çeşitli gelenekler ve dinlerle bağlantılı olarak çeşitli bağlamlarda ulaşmıştır. Bu iki kavramla alakalı bilimsel çalışmalar geçmişte baskın olarak Avrupa kıtasında Hristiyanlık içindeki akımlardan ve kısmen de Yahudilik ve İslam gibi dinlerin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Yapılan tartışmalar dindarlık ve maneviyatın anlamında farklılaşmalara sebep olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda yaşanan sosyo-kültürel gelişmeler, maneviyatın dinden ayrı bir kavram olarak görülmesine neden olmuştur (Schweitzer, 2006:120).

Geleneksel olarak dindarlık hem bireysel hem de kurumsal elementleri bünyesinde barındırırken maneviyatla olan ayrışma sürecinden sonra günümüzde maneviyat kurumsal olmayan bireysel bir olgu olarak görülmüştür. Böylece maneviyat bireydeki bilinç-üstü bir duyarlılık, aşkınlık ve anlamlılığa vurgu yapan bir kavram haline gelmiştir. Dindarlık ise daha çok kurumsal bir yapıyla alakalı olarak resmi ritüel, teoloji ile alakalı bir olgu haline gelmiştir (Spilka ve McIntosh,1996; Zinnbauer vd., 1997). Dindarlık davranışlarla alakalı daha dar bir boyuta dikkat çekerken, maneviyat inanç ve değerleri içine alan dindarlıktan daha geniş bir boyuta dikkat çeker şekilde yorumlanmıştır (Westgate, 1996).

Dindarlık ve maneviyatın ayrıştığı diğer bir durum iki kavramın da değerlendirilme şeklinde ortaya çıkmıştır. İki kavramın ayrışmadan birbirlerinin yerine kullanıldığı tarihi süreçte dindarlık ve maneviyat, insan psikolojisi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkisi olan iki unsur olarak düşünülmüyordu (Pargament, 1996; Zinnbauer vd., 1997). Ancak, günümüzde maneviyat, aşkınlığı tecrübe eden bireyler yoluyla insan psikolojisi için özel sayılabilecek pozitif çağrışımlar kazanmıştır. Dindarlık ise aşkınlık gibi manevi olarak tecrübe edilebilecek olguların önünde negatif bir engel olarak damgalanmıştır (Spilka vd.,1996; Zinnbauer vd., 1997).

Pargament'e göre, maneviyat ve dindarlıkla alakalı literatüre bakıldığında iki kavram birbirine zıtmış gibi kullanılmaya çalışılsa da insanların çoğunluğu için bu iki kavram arasında bir çatışma durumunun var olduğuna dair bir gerginlik söz konusu değildir. Pargament'in yapmış olduğu araştırmada (1999), 11 farklı guruba onların kendilerini "dindar ve manevi değil; manevi ve dindar değil hem dindar hem manevi ne dindar ne de manevi" şeklinde nasıl tanımladıklarına dair sorular sorulmuş, alınan cevapların yüzde yetmiş dördük gibi büyük bir kısmı "hem dindar hem de manevi" şeklinde çıkmıştır. İnsanlar kendilerini sadece dindar

veya sadece manevi olarak tanımlamamıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar içerik analizine tabi tutulduğunda cevaplarda iki farklı kutsal tanımını şeklinde bir ayırım çıkmamıştır (Pargament, 1999).

Yapılan diğer bir çalışmada ise (Zinnbauer ve Pargament, 2002), insanların çoğunluğu kendilerini manevi olarak tanımlamışlardır. Yalnız buradaki manevi olarak tanımlama insanların ortak bir şekilde manevi-yattan aynı şeyi anladıklarını ifade etmemektedir. Maneviyatın tanımı noktasında durum bu şekilde iken insanların kendilerini ne derece dindar olarak tanımladıkları noktasında farklılıklar tespit edilmiştir. Pargament'in (1999) çalışmasında alt gruplardan olan zihinsel sağlık profesyonelleri kendilerine özgü dindarlık ve maneviyatlarıyla alakalı dikkat çekici seviyede ayırım yapmışlardır.

Çağdaş literatür maneviyat ve dindarlığın çok net bir şekilde ortak bir tanıma ulaşmadığına dikkat çekmiştir. Literatürde yer alan tanımlara bakıldığında bu tanımların teoriye dayanmaksızın ya geleneksel dinsel yaşamda baskın gelmeyi amaçlayan ya da kuralcı bir bakış açısıyla değerlendirme yapan tanımlar olduğuna işaret edilmiştir. Bu kavramların dünyada kullanımını anlamlarının belirli bir içeriği yansıtmaktan ziyade nihai anlamı bulma, keşfetme veya ortaya çıkarma, evrensel düzen, dünya uyumu gibi daha genel ve evrensel yapılara referans ettiğini varsaymaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısıyla bu iki kavramın tanımlanması meselesine bakıldığında bireyler veya toplumlar için bu iki kavramı ayrı bir şekilde tanımlamak çok özel bir iş gibi görünmektedir. Hâlbuki geleneksel anlayışa baktığımızda bu iki kavramın dünyada kullanımını yüksek bir güce ibadet etmek gibi belirli içeriği yansıtan bir anlam taşıyordu. Günümüzde bu şekildeki anlam Hristiyanlık ve Yahudilik gibi dinler tarafından gayri meşru olarak görülmektedir. Ancak günümüzde bu iki kavramla alakalı yapılan araştırmalar yasal kabul edilmektedir. Bu iki kavramı araştıracak araştırmacıların kavramların ortaya çıkış süreçleri ve etkilendikleri kültürler ve gelenekler konusunda dikkatli olmaları gerekmektedir. Örneğin Asya ve Afrika'daki yerel kültür ve geleneklerin bu kavramları tanımları tam anlamıyla Batı'daki kullanımlarıyla örtüşmemektedir (Schweitzer, 2006).

Maneviyat kavramının günümüzde Batı dünyasında kullanımına bakıldığında bu iki kavram bir taraftan kilise gibi geleneksel dinin kurumlarına karşı duruşu yansıtırken diğer taraftan ise aşkın olana yönelik kişisel ilgi ve alakayı yansıtmaktadır. Batı toplumlarındaki insanların çoğu dinsel kurumlar da dâhil olmak üzere bütün kurumlara yönelik eleştirel bir karşı duruş sergilemektedir. İnsanlar, geleneksel kiliseleri ikna edici olmayan otoriter doktrinin bir simgesi olarak görmektedir.

Sosyal konularda ve ilahiyat konularında araştırma yapan analistler bu durumun bireyler için yalnızca dinsel kurumlardan hoşnutsuzluklarının bir ifadesi olmadığını belirtmişlerdir. Onlara göre bu durum modernizm ve sonrası dönemin karakteristik özelliklerinden olan dinsel çoğulculuk ve bireyciliğin birer yansımasıdır. Buna göre modern insan dinsel, inançsal veya etik bir zorunluluk taşıyan herhangi bir yapının üyesi olarak orada kendilerine verilecek olan sorumlulukları istememektedir. Bunların yerine modern insan kendi halinde kendi ihtiyaçlarıyla ilgilenen, kişisel tutkuları peşinde koşan bir hayatı istemektedir (Schweitzer, 2006: 121).

Ülkemizde maneviyatın ifade ettiği anlam ise Özdoğan (2009) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Maneviyat insanın var edenle olan bağıdır ve dolayısıyla ilahi kaynaktır. İnsan kendisiyle, yani özüyle iletişime geçtiğinde ilahi olanla da iletişime geçmiş olur. Çünkü özü, ilahi olanın niteliklerini taşımaktadır. Ülkemizdeki gelişim sürecinde din psikolojisi biliminin yola çıktığı “kendini bilen Rabbini bilir” yaklaşımı bu bakış açısıyla açıklanmaktadır. Öz niteliklerimizi, yani ilahi yanımızı ne kadar fark eder ve yaşarsak, o kadar Yaratıcımızı tanırız, anlarız ve biliriz. Biz özümüzle iletişime geçemediğimizde, gerçekte ilahi olanla da iletişime geçememiş oluyoruz. Psikolojik sorunları yaşadığımız süreçte, özümüzle olan iletişimin kopukluğu söz konusudur. Bu sorunların çözümünde, insanın maddesel ve ruhsal boyutunu birlikte değerlendiren, yani psikoloji biliminin verilerini ilahi öğretiyle bütünleştiren yaklaşım etkili olabilir.”

Ülkemizde gerçekleştirilebilecek manevi yaklaşımda, bütüncül yaklaşımı ve kapsayıcılığıyla, insanın sonsuz mutluluğunu merkezine koyan ilkeleriyle İslam, organize din yapısından daha çok maneviyat olarak ifade edilen yapıyla daha uyumludur. Akdemir, gerçek dinin işlevinin, insanı doğasına döndürüp, ona yabancılaşmasını engellemek ve böylece ondaki ilahi nefesi, ilahi planı gerçekleştirmesini sağlamak ve kendisindeki sonsuz imkânları eyleme dökerek, dünyada sevgiyi, barışı egemen kılmak olduğunu söylemektedir. Akdemir görüşünü Rum suresi 30. ayetle temellendirmekte, ayeti şöyle çevirmekte ve yorumlamaktadır: “Sen yüzünü, batıl olan her türlü inancı ret ederek kararlı bir biçimde dine, Allah’ın insanları kendisine göre yarattığı doğaya yönelt; Çünkü Allah’ın yarattığı doğada hiçbir değişiklik yoktur. İşte gerçek din, insanların çoğu bilmese de budur.”

Kur’an’ın, insan doğasını gerçek din olarak nitelemesi bir rastlantı değildir. Çünkü dünyadaki kurumsallaşmış dinlerin çoğu kez insan do-

ğasından uzaklaştıkları için, birer yabancılaşma ve dolayısı ile mutsuzlaştırma kaynağı oldukları bilinmektedir. Zaten insanları, özellikle de hümanistleri dinden uzaklaştıran bu olgu değil midir? O halde “gerçek din”in asla dış dünyada kurumsallaşmış olan din olmadığını unutmamak gerekir. Kur’an, din kelimesini hem gerçek din hem de dış dünyadaki yabancılaşmış din için kullanmaktadır” (Akdemir, 2000).

Ülkemizde gerçekleştirilecek manevi yaklaşımda Allport’un içsel din, Grof’un ruhsallık, Wilber’in dönüşüm, Faiver’in batını, Akdemir’in de gerçek din olarak kavramlaştırdığı anlayışın uygulanması önem taşımaktadır. Ayrıca bu anlayış insanın özyapısına, potansiyeline, yeteneklerine odaklanan ve bunların gerçekleşmesi için yüksek deneyimleri yaşama ve yaşatma yöntemlerini uygulayan trans-personel-kişilik ötesi psikolojinin yaklaşımıyla desteklenebilir (Özdoğan, 2009).

a.b. Literatür Değerlendirmesi

Düzgüner (2013) tarafından yapılan araştırmada, “Türk ve Amerikan kültürlerinde maneviyat kavramının nasıl algılandığı ve maneviyat diğerkâmlık ilişkisi” tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre Türkiye’deki maneviyat algısı Amerikan toplumundaki maneviyat algısından farklılaşmaktadır. Amerikan toplumunda maneviyat dinden ayrı bir duruşu sergilerken; Türkiye’de maneviyat dini yaşantıyla sıkı ilişki içinde olan, inancı hayata yansıtan bir olgu olarak ortaya çıkmıştır.

Yazgan (2014) tarafından yürütülen araştırmadan çıkan sonuca göre hasta bireyler sağlıklı bireylere göre dini tutum açısından daha olumlu bulunmuştur. Hasta olma durumunun bireylerin spiritüel değerleri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca inancın bireylerin spiritüel değerleri üzerinde etkin rol oynadığı görülmüştür.

Müftüler (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmada kültürel, dini ve toplumsal, açıdan yaşlı insanların modernleşme sürecinde yaşadıkları sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre modernleşme süreci yaşlı insanlar için de zor bir süreçtir. Yaşlıların bu zor süreci atlatmasında, onların manevi ve maddi ihtiyaçlarının karşılanması hususunda hali hazırdaki kurumlar yeterli görülmemiştir ve yaşlılara yönelik yeni düzenlemelerin yapılması gerektiği araştırma sonucunda tespit edilmiştir.

Göcen (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmada “Türk- Müslüman çocuklarda şükür maneviyat ve yaşam doyumu arasındaki ilişki” nitel yöntemle araştırılmıştır. Çocukların şükürle alakalı açıklamalarında en yaygın kullanılan temalar aileye sahip olma ve temel ihtiyaçlarını kar-

şılayabilme çıkmıştır. Çocukların açıklamaları ve çizimlerinde yaşam doyumu ve maneviyat şükürle ilişkili çıkmıştır. Buna göre şükür arttıkça maneviyat düzeyinde de artış tespit edilmiştir.

Uçar (2017) tarafından gerçekleştirilen araştırmada “yaşlılarda yaşam kalitesi ile spiritüalite (Maneviyat) arasındaki ilişki” tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre yaşlı kişilerin maneviyatları ile yaşam kaliteleri arasında anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin artması, maneviyatla doğru orantılı bir ilişki göstermiştir. Maneviyatın artmasıyla yaşam kalitesinde de artış gözlenmiştir.

Erşahin ve Boz (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmada kentte yaşayan kişilerin bağlanma ve iletişim konusundaki ihtiyaçları noktasında maneviyatın yeri nitel yöntemle tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre maneviyat kentte yaşayan kişilerin sadece bağlanmalarını değil aynı zamanda onların aşkınlık, güvenlik, ait olma gibi ihtiyaçlarını da ortaya çıkarmaktadır.

Toprak (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmadan çıkan sonuca göre bireylerin iyi oluş hali üzerinde yaşam amaçları ve maneviyat önemli değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Maneviyatın iyi oluş üzerindeki olumlu etkisi bireyin içsel yaşam amaçlarına yaptığı katkı sebebiyle oluşmaktadır. Bu durum iyi oluşun dolaylı veya doğrudan kaynak olarak yararlanabileceği alanlardan birinin de maneviyat olduğuna işaret etmektedir.

Akarsu (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmada “romantik ilişki yaşayan üniversite öğrencilerinin sosyal ilgi, ilişkisel benlik saygısı ve maneviyatları ile ilişki istikrarı arasındaki ilişki” tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre maneviyat ile ilişkisel benlik saygısı ve sosyal ilgi arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Maneviyat ile ilişki yatırımı ve ilişkisel benlik saygısı ile sosyal ilgi arasında pozitif yönde anlamlılık düzeyinde bir ilişki görülmüştür. Ayrıca maneviyatın ilişkinin doyumu üzerinde yordayıcı bir etkisi gözlenmemiştir. Ancak ilişkisel benlik saygısı, maneviyat ve sosyal ilgi ilişki yatırımı üzerinde yordayıcı bir etki göstermiştir.

Dyson ve Forman (1997) literatürde yer alan maneviyat tanımlarını incelemek üzere yaptıkları araştırmada “benlik, diğerleri ve Tanrı” kavramlarının maneviyat tanımlamalarında anahtar kavramlar olduklarını tespit etmişlerdir. Buna göre anlam, maneviyat açıklamaları, inanç sistemleri gibi maneviyatla alakalı görülen durumlar bu üç temel kavramla bağlantılı olarak açıklanabilir.

Vahon, Fillion ve Achille (2009) tarafından gerçekleştirilen araştırmada son on yılda yayınlanmış araştırmalarda çıkan sonuçlardan hareketle içerik analizi yapılarak yaşam sonu maneviyatı hakkında bilgi toplamaya çalışılmıştır. İncelemeden çıkan sonuca göre yaşam sonu maneviyatı şu anlamları içermektedir: “anlam ve yaşam amacı, bireysel aşkınlık, yüksek oluştta aşkınlık, inanç ve iman, umut, ölüme karşı duruş, yaşamı kutsama, ana değerleri yansıtırma, maneviyatın doğasının gelişimi.”

Chida, Steptoe ve Powell (2009) tarafından gerçekleştirilen araştırmada dindarlık/maneviyat ve ölümlülük arasındaki ilişki, yapılmış araştırmalar üzerine meta analiz tekniğiyle yapılan incelemeyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Sağlıklı insanlarda dindarlık/maneviyat düşük oranda ölümlülükle ilişkiyken hasta insanlarda bu ilişki göreceli olarak düşük çıkmıştır. Sağlıklı insanlarda kiliseye katılım gibi kurumsal aktiviteler yüksek seviyede yaşamla ilişkili bulunmuştur. Ayrıca dindarlık/maneviyatın kalp ve damarlar sebebiyle ölüm olayıyla ilişkisi negatif çıkmıştır.

Lynch, Tejada ve Strom (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırmada diyabet hastalarında maneviyat ve depresyon arasındaki ilişkinin durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre kadın hastalar yüksek seviyede maneviyat sahibi olarak kaydedilmiştir. Yüksek seviyede maneviyat ise düşük düzeyde depresyonla ilişkili bulunmuştur.

Balbuena, Baetz ve Bowen (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, dinsel katılım ve maneviyatın major depresyonla ilişkisi araştırılmıştır. Dinsel faaliyetlere aylık katılım gösterenlerin depresyon riski hiç katılım göstermeyenlerden yüzde yirmi iki oranında düşük çıkmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre dinsel faaliyetlere aylık da olsa katılmak majör depresyonun etkilerine karşı kişide direnç oluşturmada ve bireyin psikolojik sağlığını koruyucu bir özellik göstermektedir.

Weber ve Pargament (2014) tarafından gerçekleştirilen araştırmada din ve maneviyatın zihinsel sağlıkla ilişkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucunda din ve maneviyatın kişinin karşılaştığı problemlerle alakalı olarak pozitif dini başa çıkma, pozitif inançlar ve iletişim gibi yollarla bireyin zihinsel sağlığını artırabileceği tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda ortaya çıkan diğer bir durum din ve maneviyatın yanlış anlama, negatif inançlar, negatif dini başa çıkma yollarıyla bireyin zihinsel sağlığına olumsuz etkide bulunabileceğidir.

Borges, Santos ve Pinheiro tarafından (2015) yapılan araştırmada, sağlık uzmanlarının din ve maneviyat temsillerinin ne olduğu nitel yöntemle araştırılmıştır. Görüşmecilerden elde edilen sonuca göre, sağlık alanında çalışan profesörlerin din ve maneviyat konusundaki temsilleri Tanrıya inanç etrafında yoğunlaşmaktadır. İnanç onlara yaşamlarının her alanında anlam ve amaç noktasında destek vermektedir.

Hardt (2017) tarafından gerçekleştirilen araştırmada çocuklukta yaşanan zorluklar ve yetişkinlikteki uyumla alakalı maneviyatın rolü araştırılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre maneviyat aracılığıyla çocukluktan yetişkinliğe uyum sürecinde iki yol tespit edilmiştir. Bu yollardan biri farkındalık, diğeri ise güven duygusudur. İki yoldaki gelişim de anne sevgisiyle başlamakta ve duygusal ihmal ile son bulmaktadır. Çocuklukta fiziksel ihmal ve suistimalin maneviyatın gelişimi ile bir alakası tespit edilememiştir. Tanrıya inanç koruyucu bir fayda sağlasa da aynı zamanda risk faktörü de taşımaktadır. Güvenlik duygusu ise maneviyatın çeşitli boyutlarının ortaya çıkmasında güçlü bir etkiye sahiptir.

a.c. Evlilikte Maneviyat

Maneviyat genel itibariyle inanç ve değerleri içine alan geniş bir semsiye kavram olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan maneviyatın insan ilişkilerinde pek çok alana katkı sağlama potansiyeli bulunmaktadır. Maneviyat açısından Yaratıcıyla kurulan bağ ve bu bağın hayata yansıyan yönünü oluşturan inanca ait esaslar, insan ilişkileri noktasında, inanç mensupları üzerinde büyük etkiye sahiptir. İnanç insanları düşünce, duygu, davranış boyutuyla etkilemektedir. Bu etki dünya üzerindeki her varlığı kuşatmaktadır. İki insan arasında özel bir durumu içeren evlilik de inancın etkisiyle iki insan arasındaki ilişkiye yön verecek düzeydedir. Maneviyatın kapsadığı değerler inancın da insanlar arası ilişkilerde vurguladığı önemli yapı taşlarıdır. İnsanlar arası ilişkilerde katkısı olduğu düşünülen bütün değerler adalet, sevgi, saygı ve sadakat gibi inanç mensuplarının hayatlarına yansıtılmaları gereken davranış kalıplarını içermektedir. Bu bağlamda evlilikte maneviyat dediğimizde Aşkın olanla bağlantılı bir şekilde değerlerle paylaşılan bir birliktelik sürecini düşünebiliriz.

İnanç bağlamında evliliği değerlendirdiğimizde özellikle İslam dini perspektifinden Kur'an-Kerim'de Rum suresi 21. Ayette insan için huzur bulması amacıyla kendi türünden eşler yaratılması ve iki kişinin arasında muhabbet, sevginin oluşması Allah'ın varlığının delillerinden olarak ifade edilmektedir. Bakara suresi 187. Ayette eşlerin birbirleri için elbise oluşuna dikkat çekilmektedir. İnsanın kendi türünden eşinin olması ve bu eşin Yaratıcı tarafından huzur kaynağı olarak verilmesi inancı

iki insanın birbirlerine ilişkin algılarını şekillendirme gücüne sahiptir. Evlilik ilişkisinde karşındaki kişinin Yaratıcı tarafından emanet verildiği inancı bireyin ortaya koyacağı bütün davranışlarda denge yolunu tutması açısından teşvik edicidir.

İnsanın duygularını yönlendirmede düşüncenin gücü dikkate alındığında inançla desteklenen düşüncenin duygu ve davranışa yön vermesi daha çok kuvvet bulur. Birey ortaya koyacağı eylemlerde daha ölçülü olmaya çalışır. Evlilikte Yaratıcının eşler arasındaki muhabbete vesile olduğunun bilinmesi, eşlerin birbirleri için bir örtü olduğuna işaret edilmesi evlilikte Yaratıcının işaret ettiği manalar açısından dikkate değerdir. Özellikle içinde yaşadığımız çağda bencillikler, türlü ahlaksızlıklar evlilik kurumunu tehdit etmektedir. Ayetle eşlerin birbirlerinin örtüsü olmasına işaret edilmesi dışardan gelecek tehlikelere karşı eşlerin birlerini koruma anlamında bir tavra sahip olmaları açısından önemlidir.

Maneviyat ve din evlilik bağında düşünüldüğünde, dinin kapsayıcılığı insanı bütün yönüyle kuşatması sebebiyle bireyin dinle kurduğu bağın gücüne göre maneviyat dediğimiz yaşam şeklinin varlık bulmasından bahsedebiliriz. Bu bağlamda dinin evlilik ilişkisine dair koymuş olduğu her kural eşlerin birbirlerine karşı maddi anlamda dışa yansıyan davranışlarına yön verdiği gibi manevi anlamda eşlerin aynı inanç noktasında ortak bir aşkın olana dönük hayat perspektifi oluşturmalarına da destek olur. Dinin evlilik ilişkisinde görünürlüğü arttığı oranda eşlerin Yaratıcının vaat etmiş olduğu güzelliklere, eşlerin birlerine karşı sevgi, muhabbet, ünsiyet, berekete ulaşmaları noktasında hazır bulunuşluk sağlanmış olur.

Hadis-i şeriflerde de evlilikle ilgili teşvikler ve evlilikle ilgili tavsiyeler yer almaktadır. Örneğin; “kim evlenirse imanının yarısını tamamlamış olur, kalan diğer yarısı hakkında ise Allah’tan korksun.” Hadisinde Hz. Peygamber evliliği iman bağlamında değerlendirerek evliliğin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir (Heysemî, IV, 252). Yine diğer bir hadiste Hz. Peygamber “Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet ediniz! Onlara şefkat ve sevgi ile muamele ediniz! Onlar hakkında Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah emaneti olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helâl edindiniz!” buyurmuştur (Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, X. 398).

Hz. Peygamber (sav) kadınlara şefkatle muamele edilmesini emrederek evlilikte kadının durumuna ilişkin önemli bir değerlendirme yapmıştır. Kadınların Yaratıcının emaneti olduğuna dikkat çekmiştir. İnsanlar bir emanet aldıkları emaneti verene kadar çok hassas bir şekilde muhafaza etmeye çalışırlar. İnsanlar arası ilişkilerde, insanla diğer insanlar

arası ilişkilerde kul hakkı kavramı emanet bilincini desteklemede önemlidir. Evlilikte ise eşe Allah'ın emaneti vurgusu yapılmaktadır. Dolayısıyla burada Yaraticının hakkı meselesi gündeme gelmektedir. Emanete karşı yapılan hatalar, yanlışlar Yaraticının hakkını ihlal etme durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda evlilikle ilgili burada bahsedilmeyen diğer ayet ve hadisler de düşünüldüğünde emanet bilinci, şefkatle muamele edilmesi, tavsiyesi hem Kur'an hem de hadislerde yer alan ifadeler evlilikte yaşanacak maneviyat noktasında uygun ortamı hazırlayacak şemayı sunmaktadır.

Evlilikte maneviyat anlamında değerlendirebileceğimiz diğer kaynak değerlerdir. Sevgi, muhabbet, hoşgörü, sabır, iffet, sadakat, adalet vb. pek çok değer evlilik ilişkisinde evliliğin kalitesini artırma anlamında büyük bir öneme sahiptir. Eşler arasında sevgi ve muhabbetin olması eşlerin birlerine duygusal anlamda bağlılığını artırır. Sevginin olduğu yerde insanlar mutlu, üretken olur. Sevgi ilişkinin gelişimine katkı sağlar. Eşlerin evlilikten aldıkları doyum artar. Evlilikten alınan doyumun artması bireylerin faaliyette buldukları her alana yansıma potansiyeli taşır. Hoşgörü bir değer olarak hoşla gitmeyen durumlarda karşıdaki kişiyi hoş görmeyi içerir. İnsanlar farklı karakterlere ve farklı anlayışlara sahip olabilir. Toplum içinde nasıl ki farklılıklar zenginlik olarak görülüyorsa hoşgörü ev içinde temel olmayan meselelerdeki ayrılıkları veya yapılan hataları da hoş görmeyi içerir.

Sabır, eş olarak iki insanın birlikteliklerini devam ettirme yolunda gayretli olmayı, yaşadıkları veya yaşayacakları zorluklarda mücadelecilik olmayı içerir. Birbirlerinin zor günlerinde evlilik başında verilmiş olan ahde sadık olmayı içerir. İffet, eşlerin bütün eylemlerinde ölçülü olmalarını içerir. Özellikle günümüzde her alanda yaşanan israf, aşırı tüketim maalesef evliliklere de sıçramış durumdadır. Eşlerin yapılan harcama ve diğer eylemlerinde ahlaki sınırları aşmaları evliliklerde maddi kaynaklı tartışma ve problemlere neden olmaktadır. Tartışma gibi durumlar evliliğin kalitesini düşürmekte bu durum da evliliklerin son bulmasına neden olabilmektedir.

Maneviyat ve maneviyatla bağlantılı yaşam şekilleri insanların eylemlerine bir ölçü getirmesi bağlamında evliliklerin yıpranmasının da önüne geçmektedir. Sadakat, doğruluk eşlerin birbirlerine güven duymaları ilişkinin devam etmesi anlamında büyük bir öneme sahiptir. İlişkiler güven temeli üzerine bina edilir. Bu temelde meydana gelen çatışmalar günlük ilişkiler insanların arasını nasıl açmaktaysa evlilik ilişkisinde de benzeri şekilde sorunlara sebep olmaktadır. Adalet eşlerin birbirlerine

karşı her konuda eş olarak birbirlerinin haklarına saygılı olma, birbirlerine özverili bir şekilde davranmayı içerir. Saydığımız değerler dışında şefkat, merhamet ve saygı gibi daha pek çok değer ölçüsü maneviyat bağlamında evlilik ilişkisini olumlu manada destekler içeriğe sahiptir.

b. Yöntem

Bu çalışmada araştırma modeli olarak nitel araştırma yöntemlerinden *durum çalışması* deseni kullanılmıştır. Durum çalışması “gerçek yaşamın, güncel bağlam ya da ortamın içindeki bir durumun araştırılmasını” içermektedir. Durum çalışması araştırmacının gerçek yaşam içinde yer alan güncel bir durum ya da belirli bir zaman dilimiyle sınırlandırılmış durumlar hakkında çeşitli veri toplama araçlarıyla (gözlem, mülakat vb.) detaylı, derinlemesine bilgi topladığı ve sonrasında “durum temaları” tespit ettiği veya “durum betimlemesi” yaptığı bir nitel araştırma metodudur (Creswell, 2007). Çalışmanın konusunu teşkil eden evlilik gerçek yaşam içinde derinlemesine bilgi ile araştırılabilecek bir konu olmasından dolayı bireylerin yaşamış oldukları deneyimlerin tespitini detaylı bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla durum çalışması deseni tercih edilmiştir.

b.a. Çalışma Gurubu

Araştırmanın çalışma gurubu en az beş yıl evli olan 30 erkek ve 30 kadın olmak üzere toplam 60 bireyden oluşmaktadır. Araştırmada nitel bölümde katılımcı seçiminde kullanılan örnekleme yöntemi amaçlı örneklemedir. Araştırmayı gerçekleştirmek üzere altmış kişi ile en az yarım saat olmak üzere karşılıklı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcı seçiminde amaçlı örnekleme tekniği ile görüşmeye istekli olan kişiler tercih edilmiştir. Görüşmelerden önce katılımcıya ne hakkında mülakat yapılacağı anlatılmış, onam formu imzalatılmış ve sonrasında görüşmeye başlanmıştır. Görüşmelerde katılımcının herhangi bir tedirginlik yaşamaması adına sessiz, kimsesiz ve sakin ortamlar tercih edilmiş ve görüşme sırasında mümkün olduğunca katılımcının anlattığı hususlara müdahale edilmemiştir. Görüşme sırasında ses kaydına izin veren katılımcılardan ses kaydı alınmış ve sonrasında deşifre edilmiş; izin vermeyen katılımcıların söyledikleri ise not alınıp sonrasında temize çekilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin isimleri yerine onların cinsiyetlerini ifade eden kodlar kullanılmıştır. Bu kodlardan (E) erkek görüşmeci (K) ise kadın görüşmeciyi temsil etmektedir.

b.b. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak *yarı yapılandırılmış görüşme formu* kullanılmıştır. Görüşmecilerden izin alınarak ses kaydı alınmış ve görüşme sonrasında ses kayıtları deşifre edilerek metin oluşturulmuştur.

b.b.a. Geçerlik ve Güvenirlilik

Araştırmalarda araştırmanın geçerliğini ve güvenirlliğini artırmak için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler iç geçerlik için “uzun süreli etkileşim, araştırmacı önyargılarını azaltma, katılımcı teyidi, üçgenleme” gibi uygulamaları içermektedir. Dış geçerlik için “amaçlı örneklem, dahil etme veya dışlama kriterleri, ortamın ayrıntılı tanıtımı, katılımcıların ayrıntılı tanıtımı” gibi uygulamaları içermektedir. Güvenirlilik için ise “denetleme yolu, literatür, araştırma yöntemlerinin ayrıntılı tanıtımı, üçgenleme, başka bir araştırmacının süreç ve sonuçları incelemesi” gibi uygulamaları içermektedir. Araştırmalarda bu yöntemlerden bir ya da birkaçının kullanılması bulguların doğruluğunu tespit noktasında fayda sağlayacaktır (Başkale 2016; Creswell, 2007).

Araştırmada geçerliği sağlamak için verilerin yeterince doyuma ulaşmasını sağlayacak kadar fazla kişiyle görüşme yapılmıştır. Amaçlı örneklem metodu ile belirli kriterler dâhilinde katılımcı seçimi sağlanmıştır. Toplam 60 kişi ile görüşme yapılmış ve erkek ve kadın olarak on beşer kişi ile görüşme yapıldıktan sonra veri doyumu sağlanmıştır. Verilerin kodlanması ve gruplandırılması sürecinde Eğitim Bilimlerinde uzman 1, sosyoloji biliminde uzman 1, psikoloji biliminde uzman 1, din psikolojisi uzmanı 3 akademisyenden destek alınarak kodlamaların ve gruplandırmaların denetlenmesi sağlanarak görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca veri üçgenlemesi ile farklı kişilerden aynı konuda bilgi alınmıştır.

Araştırmada güvenirligi sağlamak için görüşmelerden elde edilen veriler ses kayıtlarından ve notlardan kayıpsız olarak deşifre edilmiştir. Geçerlikte olduğu gibi uzman desteğinin sağlanması da güvenirligi artıran diğer bir yöntem olmuştur. Ayrıca aynı konu üzerinde farklı insanlarla görüşme yapılması da veri kaynaklı üçgenleme tekniğinin kullanılması açısından güvenirlige katkı sağlayan diğer bir yöntem olmuştur.

b.b.b. Araştırmacının Rolü

Nitel araştırmalarda araştırmacı araştırılan konuyu doğrudan katılımcılarla temas kurarak elde eden kişidir. Bu bağlamda araştırmacı araştırmanın uygulanmasındaki rolünü açıkça ifade etmelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmacı evlilik deneyimine sahip olması dolayısıyla katılımcılarla sevgi, saygı ekseninde güvenli bir ortam oluşmasını sağlayarak katılımcılardan evlilikle alakalı deneyimlerini çekinmeden anlatabilecekleri bir ortam oluşturmuştur. Çalışmada araştırmacı katılımcılardan

verilen cevaplardan anladığının doğruluğunu tespit için geri bildirim almış ve sorulan soruların anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla sondaj sorularıyla doğru bilgilerin elde edilmesini sağlamıştır. Ayrıca araştırmacı almış olduğu nitel araştırma ders ve kursların katkısıyla detaylı görüşme yapabilme becerisine sahiptir.

b.c. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, öncelikle ses kaydında olanların çözümlenmesi ve not alınan ham verilerin temizlenmesiyle bir araya getirilmiştir. Toplanan veriler daha sonra Nvivo programına aktarılıp her bir metin analiz edilerek kodlanmıştır. Kodlama, elde bulunan veriden önemli parçaların ayrıştırılmasını ve işaretlenmesini ifade eder. Bu şekilde metin küçük bilgi kategorilerine ayrılır (Creswell, 2007). Kodlama sonrası elde edilen kodlar üzerinden kategorilendirme yapılmıştır. Kategoriler ise elde edilen verilerin ardında yer alan soyut üst anlamları ifade eder. Kategorilerin oluşturulmasıyla veri kavramsallaştırma ile soyutlanarak daha üst bir anlama kavuşur (Corbin ve Strauss, 1990).

Araştırma verileri, evlilik öncesi yaşanan çatışmaların ve bu çatışmalara verilen tepkilerin farklı başlıklar altında kategorize edilerek incelendiğini göstermektedir. *Evlilik öncesi yaşanan çatışmalar* başlığı altında çatışmalar, maddi nedenler, kültürel nedenler ve ailevi nedenler olarak kodlanmıştır. *Evlilik adaylarının bu çatışmalara tepkileri* ise duygusal tepkiler ve davranışsal tepkiler şeklinde sınıflandırılmıştır. *Evlilik öncesi yaşanan sorunların çözüm şekli*, problem odaklı başa çıkma ve kaçınma odaklı başa çıkma stratejileri olarak ele alınmıştır. Son olarak, *evlilik hazırlığında sorun yaşanmamasının nedenleri* karşılıklı anlayış ve uyum başlıkları altında kodlanmıştır. Bu sınıflandırma, evlilik öncesi süreçte yaşanan dinamiklerin ve çözüm yollarının detaylı bir şekilde analiz edilmesine olanak sağlamaktadır.

Araştırma verileri, evlilik sonrası süreçte eşler arasında yaşanan çatışmaların ve bu çatışmalara verilen tepkilerin detaylı bir şekilde incelendiğini göstermektedir. *Eşler arasında çatışmaya neden olan durumlar* başlığı altında, çatışmalar sorumluluk kaynaklı nedenler, davranış-tutum kaynaklı nedenler ve sosyo-psikolojik nedenler olarak kodlanmıştır. *Bu durumlara verilen tepkiler*, davranışsal, duygusal ve fiziksel tepkiler şeklinde kategorize edilmiştir. *Çatışma durumlarıyla başa çıkma yöntemleri*, problem odaklı başa çıkma, duygu odaklı başa çıkma ve değerlendirme odaklı başa çıkma stratejileri olarak ele alınmıştır. *Çatışmaların çözülmemeye nedenleri*, iletişim eksikliği ve anlaşamama olarak belirlenirken, *yaşanılan büyük sorunlarla başa çıkma yöntemleri* din odaklı başa çıkma ve duygu odaklı başa

çıkma başlıkları altında incelenmiştir. *Eşlerin birbirleri hakkındaki değerlendirmeleri* ise olumlu ve olumsuz karakter değerlendirmeleri olarak sınıflandırılmıştır. Olumlu değerlendirmeler davranışsal ve duygusal boyutlarda ele alınırken, olumsuz değerlendirmeler de benzer şekilde davranışsal ve duygusal boyutlar üzerinden analiz edilmiştir. Son olarak, *eşin soruna verdiği tepkiler*, davranışsal, duygusal, zihinsel ve fiziksel tepkiler şeklinde kodlanmıştır. Bu başlıklar, evlilik sonrası sürece ilişkin dinamiklerin ve çözüm yaklaşımlarının kapsamlı bir şekilde ele alınmasına olanak sağlamaktadır.

Öte yandan araştırma verileri, evli bireylerin maneviyat algıları ve bu algıların evliliklerine yansımalarını çeşitli başlıklar altında incelemektedir. *Evli bireylerin maneviyat tanımlamaları* başlığı altında, maneviyat din, değer ve din ile değer bütünleşmesi olarak kodlanmıştır. *Maneviyatın evliliğe katkısı* başlığı altında ise, eşler arasındaki bağı koruma ve davranış ile tutumda dengeyi sağlama yönündeki katkılar ön plana çıkmıştır. *Evli bireylerin Yaradıcı algısı*, sevgi yönelimli Yaradan algısı ve korku yönelimli Yaradan algısı olarak iki temel yaklaşımda değerlendirilmiştir. Son olarak, *evli bireylerin Yaradıcıya ilişkin değerlendirmeleri*, merhametli, adaletli ve lütufkâr gibi başlıklar altında kodlanmıştır. Bu kategoriler, maneviyatın evlilikteki rolünü ve bireylerin inançlarının ilişkilerindeki etkisini derinlemesine anlamaya olanak tanımaktadır.

c. Bulgular

Bu başlık altında, evli bireylerle yapılan görüşmelerden elde edilen maneviyat tanımlamaları ve maneviyatın kendi evliliklerinde herhangi bir konuda katkısı var ise bu katkının hangi konularda olduğuna ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

c.a. Evli Bireylerin Maneviyat Tanımlamaları

Bu kısımda evli erkek ve kadınlarla yapılan görüşmelerde maneviyatın tanımına ilişkin elde edilen nitel bulgulara yer verilmektedir. Bu bulgular ‘din, değer ve din/değer’ tematik grup başlıkları altında kısaca ifade edilmiştir.

(i) *Din*: Evli bireylerle yapılan görüşmeler incelendiğinde maneviyat kavramını din eksenli yorumlayanlar bulunmaktadır. Din eksenli yorumlarda maneviyat kavramı Allah için yaşama çabası olarak ifade edilmektedir. Maneviyat kalbin ve vicdanın güzel olma hali şeklinde tarif edilerek kalp ve vicdanın dinle daha iyi beslenebileceğine değinilmektedir. Maneviyat kişinin Yaradıcısına bağlılığı, onun emirleri doğrultusunda yaşamak şeklinde açıklanmıştır. Evli bireylerin ifadelerinde maneviyat

Allah ile kulluk ilişkisi, Allah sevgisi, dine bağlılık, Allah'a olan yakınlık olarak tarif edilmektedir.

E17: "Allah için Allah'ın istediği gibi yaşama çabası diyebilirim".
E18: "Maneviyatı ben dinle ilişkilendiriyorum. Kalbinin ve vicdanının güzel olma hali. İnsan olarak kalbe ve vicdana sahibiz biz. Beslenmesi lazım. Dinle daha kolay beslenebilir." E2: "Maneviyat ilk başta inanç sistemi kişinin bir yaratıcıya bağlılığı ve onun bize emir ve tavsiyeleri ya da yasaklarına uymak gelir." K10: "Maneviyat bana göre kişinin Hz. Allah ile olan kulluk ilişkisi." K19: "Allah sevgisi, inancı ibadet çok yeri var." K5: "Maneviyat dendiğinde insanın içinde olan Allah'a karşı samimiyeti. Bence dini bağlamdaki samimiyeti" K21: "Allah'la olan yakınlıktır."

(ii) *Değer*: Evli bireylerle yapılan görüşmelerde maneviyat kavramını değer eksenli yorumlayanlar bulunmaktadır. Değer eksenli tanımlamalarda maneviyat kişinin anlam yüklü değer yargıları, karşılıklı sevgi, ahlak, sevgi, saygı gibi değerler, adalet, değer olarak tarif edilmektedir.

E13: "Maneviyat kişinin anlam yüklediği değer yargılarıdır. Kişinin isteklerine ihtiyaçlarına ve beklentilerine uygun olan bütün değer yargıları kişinin maneviyatını ve manevi anlam dünyasını oluşturur." E15: "Yani karşılıklı sevgi." E16: "Ahlak." E25: "Maneviyat, sevgi saygı maddi olmayan yönü." K6: "Maneviyat bir nevi adalet demektir." K29: "Sevgi, saygı, ahlak aklıma gelir." K8: "Sevgi, saygı her şeyden önce değer" K21: "İnsana güç veren kuvvet veren bir duygu, saygı, şefkat, sevgi gibi değerlerin hayatımızda olmasıdır."

(iii) *Din/değer*: Evli bireylerle yapılan görüşmelerde maneviyatı din ve değer merkezli tanımlayanlar bulunmaktadır. Bu tanımlamalarda maneviyat ahlakı da kapsayan büyük ölçüde dini ifade eden, ahlaki ilkelerle birlikte dini ilkelerin yaşanması, kültürel ve dini değerlerin birlikteliği, dini de içeren iç huzur, dine göre değerlerin daha baskın olduğu yaşam, iman ile birlikte gelen amel ve sevgi saygı gibi değerler şeklinde ifade edilmektedir.

E2: "Yani büyük ölçüde din denir. Tabi ahlaki kurallar da bunun içerisinde bağlı olarak." E7: "Kişinin bu ahlaki ilkeleri var dürüst olması ikiyüzlü olmaması sadakat sahibi biri olması görüldüğü gibi biri olması, İslam'ın ilkelerini yaşaması ahlak prensiplerine uyması." E11: "Kültürel değerler, dini değerler ikisi bir arada duruyor. Elbette ibadet konuları başta gelir ama eşe kadına saygı sevgi sadece sevgi ile saygı erkeğe saygı sevgi. Bunun dışında kadının ailesine veyahut da erkeğin ailesine saygı

sevgi de benim maneviyatımın içerisine giriyor”. K13: “İç huzur. Huzurlu bir ortam bence hani sadece dini değil.” K16: “Dini daha az olabilir ama diğerleri daha baskın hoşgörü vs.” K30: “Benim için maneviyat Rabbine olan sevgi ve iman ile birlikte gelen amel dua bu maddeler ile eşine ve ailene ait olan sevgi saygı hoşgörü sadakat ile evliliğin yürümesi biraz da sabır şükür dua ve tevekkülün evlilikte getirdiği huzur.”

c.b. Maneviyatın Evliliğe Katkısı

Bu kısımda evli bireylerle yapılan görüşmelerde maneviyatın evliliğin devamına sağladığı katkılara ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

(i) *Eşler arasındaki bağı koruma*: Eşler arasındaki bağı koruma kategorisinde evli bireylerle yapılan görüşmelerde maneviyatın evliliğe katkısı bağlamında elde edilen temalar “eşin emanet olduğu bilincini verme, evliliğin devamına katkı sağlama, olumlu işlere, ibadete teşvik etme, olumsuzluklara karşı destek” ifadelerinden oluşmaktadır.

Evli bireyler maneviyatın eşe karşı dini bakış açısıyla emanet gözüyle bakıldığında, eşin kişiye Allah’ın emaneti olarak değerlendirildiğinde eşle aradaki ilişkiyi olumlu manada etkilediği ve eşler arasındaki bağı güçlendirerek şiddet vb. olumsuzlukları engellediğini ifade etmektedirler.

E1: “Dediğim gibi işte eşe karşı işte bir dini olarak bir emanet gözüyle yani peygamberin deyişiyle işte öyle bakmak. İşte maneviyatın bu manada evliliğimizi hani olumlu etkilediğini düşünüyorum yani öyle söyleyebilirim.” K10: “Maneviyatın evlilikle olan ilişkisi ise eşin Allah’ın emanetine sahip çıkması gerektiğinin bilincinde olması.” K12: “Allah’ı düşündüğün zaman her şey daha kolay ve yolunda olur. Allah, maneviyat dini değerler olmadığı zaman aldatma şiddet vs. problemler ortaya çıkar. Ama dini değerler göz önünde olduğu zaman emanete sahip çıkma merhametli olma olasılığı evliliği daha güvenli hale getiriyor.”

Evli bireyler maneviyatın eşler arasındaki bütünleşmeyi sağladığı, eşleri aynı amaç etrafında birleştirdiği, olumlu işlere, ibadete teşvik ettiği ve aynı düşünceye, aynı duyguya sahip olmanın evliliğe olumlu katkısının olduğunu ifade etmektedirler. Maneviyatı hayatlarında önemli bir konuma yerleştirmenin boşanmak gibi olumsuzluklara karşı kendilerini daha güçlü kıldığına değinmektedirler. Evli bireyler maneviyat kapsamında değerlendirdikleri dini ve ahlaki değerlerin evliliklerinin uzun sürmesinde etkili olduğu, eşleriyle aralarındaki ilişkiyi güzelleştirdiği ve güçlendirdiğini ifade etmektedirler.

E21: “Evliliğimizde de maneviyatın olumlu bir etkisi vardır. Bizi birleştiren bir arada tutan maneviyattır. Çünkü maneviyat konusunda eşimle aynı değerlere ve düşüncelere sahibiz. Bu da evliliğimize olumlu bir etki yapmakta.” E20: “Tabi ki düşünüyorum. Eğer maneviyatım olmasaydı muhtemelen çok erken boşanabilirdim. (Peki nasıl bir katkısı oldu) özellikle şunu ifade edeyim, başta ifade etmiştim ayetlerle emirler bizim için tutucu olmuştur. Açık emirlerde özellikle evlilik konusunda yaşanan problemlerden eşlerin nasıl düşünmeleri gerektiği konusunda bize yol göstermiştir.” E13: “Tabi maneviyatım olmasaydı herkesin maneviyatı vardır ama ben maneviyatı biraz daha fazla hissetmeye çalışan biriyim. Tabi din duygumun maneviyatın içinde çok güçlü bir yeri var çok merkezi bir yeri var. Dolayısıyla oradan destek alarak evliliğimi sürdürme sürecindeyim. Yani maneviyattan destek almasaydım veya maneviyata bu kadar anlam yüklemeseydim şu an evliliğimin devam edip etmeyeceği konusunda şüphelerim var. Muhtemelen devam etmezdim gibi geliyor.” E1: “Maneviyatı da dediğim gibi her yönüyle hani o manada dünyevi duygusal ibadet açısından mesela birbirimizi biraz daha teşvik etmeye hani çalışıyoruz. Mesela ben sabah namazları konusunda biraz ağırımdır. Mesela eşim bu konuda biraz daha ısrarcıdır yani kaldırmaya çalışır. Ben zor uyanırım hele biraz da yorgunsam ya da geç yatmışsam falan mesela onda ısrar eder yani ibadeti sürdürmek yoksa bana ne de diyebilir yani. Bir kere dokunur uyanır uyanmazsın yani bu gibi ibadet konularında da eşim biraz daha şeydir yani teşvik eder. Ben de mesela elimden geldiğince onu işte hani herkesin kendine göre bir manevi şeyi var yani ibadet konusunda da önemli gördüğü alan var dolayısıyla ben de hani önemli gördüğüm belki onun ihmal ettiği alanlarda onu teşvik etmeye çalışırım yani en azından o biraz da aktiftir bu şey konularda ihtiyaç sahiplerine yardım konusunda falan ama ben de elimden geldiğince onu o manada desteklerim.” K22: “Manevi değerlere bağlısanız ilişkiniz güzel gidiyor saygı sevgi merhamet fedakârlık gibi” K23: “Birçok konuda durmamı sağlayan beni frenleyen sebeplerden biri maneviyattır.” K4: Eşim benim duygularıma değer vermeseydi ya da ben onun duygularına değer vermeseydim bu şekilde bence 15 yıl yaşayamazdık yani süreç olarak birbirimizin Hani hissettiklerini değer vermek düşüncelerine saygı duymak maneviyat açısından önemli yani bunlar.”

Evli bireylerin maneviyatın evlilik sürecinde karşılaştıkları problemleri durumlarda, hastalıklarda, çocuklarla ilgili problemlerde eşlerin rahatlamasını sağlayarak, psikolojik açıdan, duygusal olarak destek olduğunu ifade etmektedirler. Sıkıntılı anlarda ibadete sarılma, Yaraticıya sarılmanın kendilerini içsel olarak daha huzurlu kıldığı, stresli durumlar,

boşanmak gibi olumsuzluklarla başa çıkmaya destek olduğunu belirtmektedirler.

E17: “Kesinlikle vardır. Nasıl çünkü biz evliliği Peygamber Efendimizin önerisi doğrultusunda yapıyoruz. Ne ediyoruz Allah'ın emri peygamberin kavli ile başlayan bir süreci takip ediyoruz. Arada birçok sıkıntımızın çözümünde Allah'a emanet ediyoruz ya da temel çıkış noktamız din olduğu için bazı şeyleri Allah için Allah rızası için bazı şeylere göz yumuyoruz. Bunu sadece ben yapmıyorum eşimde yapıyor çocuklarımızla ilgili yaşadığımız sıkıntılarda başımıza gelen hastalık vesairedir farklı bizi rahatsız eden durumlarda hep bu din olgusu bizi daha güçlü daha kavi durmamızı sağlıyor. Dolayısıyla maneviyat olmadan din olmadan benim yaşadığım evlilik hayatı olmazdı herhalde.” E3: “İç huzur bakımından motivasyon bakımından birtakım olayları daha dirayetli bir şekilde göğüsleme karşılama bakımından çok çok artı büyük bir artı yani görünmez bir yardımcı gibi.” E9: “Evet yani maneviyatın şöyle etkisi var: Bu yaşanan olumsuzluklar insanları psikolojik olarak yıpratıyor diyelim. Ne yapıyorsun işte namaza dine abdeste Allah'a sığınmıyorsun. O kişinin inançları ve ibadetleri bir sığınak gibi oluyor olumlu etkileri çok. Psikolojik olarak sorun çözümünde şöyle insanların başlarına her türlü olumsuzluk gelebileceğini kabul ediyoruz ya o durumlara sabretme gücü veriyor bize orada olumlu etkisi var. Psikolojik olarak rahatlama sağlıyor daha çok bir de ibadetlerin şöyle özelliği var ya insanlara sükûnet veriyor ya dolayısıyla bütün davranışlarına da yansıyor. O da olumlu etki yapıyor ibadetlerden uzak olunca günümüzde stres dediğimiz şey ondan olumsuz etkileri var o işte eşlerin arasındaki ilişkiyi de olumsuz etkiliyor. Ondan dolayı ibadetler biraz daha rahatlatıyor ortamı veya o inanca sahip olma da var.” K3: “Eğer Allah'a olan inancım ona olan yakınlığım olmasaydı çoktan boşanırdım ya da çok intihar etme derecesine geldim.” K13: “Allah'ın beni sevdiğini hissedebiliyorum şöyle hani bu eşimle ayrı geçirdiğim sürece öğrenme olarak baktığımda çok destek sağlıyor bana hani Allah'ın beni sevdiğini değer verdiğini onun için beni daha güzel bir konuma getirmek için bu süreci bu deneyimleri bana yaşattığını düşündüğümde çok huzurlu hissediyorum.”

(ii) *Davranış ve tutumda dengeyi sağlama*: Maneviyatın evliliğe katkısı bağlamında evli bireylerden elde edilen bulgulara davranış ve tutumda dengeyi sağlama kategorisinde değerlendirdiğimiz temalar “kişilerin davranışlarını dengeleme, aşırıya kaçmayı engelleme, ev içindeki ilişkiyi kontrollü tutma” açıklamalarını içermektedir.

Evli bireyler maneviyatın davranış ve tutumlarında dengeyi sağladığına işaret etmektedirler. Maddi konularda kişilerin aşırıya kaçan isteklerini engelleme, davranışlarda aşırıya kaçan tutumları engelleme noktasında manevi yaşamın büyük katkısının olduğunu ifade etmektedirler.

E1: “Ya ben etkisi olduğunu düşünüyorum. (Neden) Çünkü bazen işte karı koca hani bir şeyler mesela maddi yani dünyevi olan birçok şeye heves etmeye çalışıyor. Bazen oluyor mesela diyelim ki bir araba alalım işte ne bileyim eşim için işte takı alalım işte ev alalım ama mesela bu gibi şeylerden bile yani oturuyoruz konuşuyoruz yani belki o paralarla ne bileyim ihtiyacı olan insanlara yardım etmek yahutta işte bizi günaha sokacak şeylerden kaçınmak için mesela işte bunlardan manevi olarak olumsuz etkileneceğimizi düşündüğümüz için geri adım atıyoruz. Mesela birçok bu konuda işte maneviyatın bu manada evliliğimizi hani olumlu etkilediğini düşünüyorum. Yani öyle söyleyebilirim. Birçok konuda özellikle maddi konularda biraz daha fazla tabi bu etkisini hissediyoruz.” E16: “Tabii ki nasıl ki sadece ayağın biri maneviyat dedik. Evlilikte de maneviyatı hesap etmezsen tamamen dünyevi olarak düşünürsen olayları zaten evlenmeye gerek yok dersin. Yani evlilikle maneviyat birbirini tamamlayan unsurlar.” E19: “Çok çok var hocam aşırı derecede var. Beni bu zamana kadar benim yaşım 51 efendim suç işleyen bir insanda olabilirdim. Yani belalı bir insan da olabilirdim ve bunları yapamadığımdan dolayı değil. İçki içen bir insan da olabilirdim, kumar oynayan hanımını döven birisi de olabilirdim. Bunları ben bana bu konuda yön veren benim manevi terbiyem oldu. Ben efendim beni yaratan yaşatan bana onca nimetleri veren yüce Rabbim bana bunları yapmayacaksın dedi bana ben de bu zamana kadar yapmadım. Yapamadığımdan dolayı değil. Yüce yaratıcı o yüce mühendis yapma dedi ben de yapmadım.”

Evli bireyler maneviyatın dini açıdan emirleri yerine getirme, eşin haklarına, çocukların haklarına saygı duyma, ev içindeki ilişkilerde nasıl bir tutum içinde olunacağını göstermesi bakımından evlilik sürecine olumlu etkisinin olduğunu ifade etmektedirler.

E13: “Dengeyi ve dinginliği sağlıyor maneviyat. Kesinlikle bir huzuru sağlıyor. Bu yönden benim için evlilikte olması gereken şeyler. Çünkü kısıtlamalar da getiriyor dini kurallar insanlara. Buna göre yaşamamız gerekiyor. Bu da zaten karşılıklı ilişkiler açısından düşününce huzuru getiriyor. Yani çocuk eş arasındaki ilişkiler kesinlikle huzuru getiriyor. Dinimize göre anneye olan haklar ya da kocanın karısına olan hakları çok önemli bunlara riayet ettiğimizde zaten saygı da ortaya çıkıyor. Yani maneviyat yaşandığı zaman da huzur kesinlikle bozulmaz diyebiliriz.”

rim. Ya tahammül ediyorsun bazı şeylere ya görmezden geliyorsun. Hak-kını biliyorsun. Onun hakkını biliyorsun. Bu da evlilikte iyi bir şey ol-duğuna inanıyorum maneviyatın.” E8: “Aile içerisinde biraz daha kont-rollü oluyor insan. Maneviyat açısından da aynı şekilde biraz daha ma-neviyat insan hayatını da düzenleyen bir etken. Evliliği korumada hayatı düzenlenmesi açısından birçok yönde maddi açıdan olduğu gibi sevgi ilgi cinsel boyutlar açısından da yani insanı hem maddi hem manevi tat-min sağladığı içinde yine elbette ki maneviyat evlilikte etkilidir.” E15: “ikimiz de ilahiyat eğitimi aldığımız için ikimizde de örnek var peygamberimiz. Peygamberimizin eşlerine karşı takındığı tavır eşlerinin Pey-gamberimize karşı takındığı tavır ve tartışmaları büyütürken büyütme-den önce şey insanın aklına mutlaka geliyor gelmesi gerekiyor. Biz ilahi-yat eğitimi aldığımız için bu şeylerde daha adaletli davranmak adalet duygusu dinin insana verdiği bir şey yani onu verdiği için övünme an-la-mında değil de onu bir unsur olarak kenarda görüyorsun her zaman. Aklının bir köşesinde oluyor yani. Aile içi ilişkilerde kendi şahsi dene-yimlerim de o yönde. Yani dindar bir insan olmasam çok farklı davranabilirdim aklımdan geçtiği zamanlar da olmuştur ama din elini kolunu bağlayınca farklı türlü davranamıyorsun.”

c.c. Yaşanılan Büyük Sorunlarda Maneviyatın Rolü

Bu kısımda evli bireylerle yapılan görüşmelerde evli bireylerin ya-şadıkları büyük sorunlarda maneviyatın rolüne ilişkin bulgulara yer ve-rilmektedir. Evli erkek ve kadınların ifadelerinde erkek veya kadın olsun fark etmeksizin dinin kendilerine yüklemiş olduğu sorumluluk bağla-mında eşe ve çocuklara sahip çıkma onları koruma, onları geride bırak-mama anlayışıyla eşlerine karşı büyük tepki vermek veya onları boşamak veya onlara zarar vermek gibi olumsuz durumlardan kaçındıklarını ifade etmektedirler. Aile bağları, çocuklara sevgi ve saygı gibi, duygusal bağlar etkili olmuş olsa da evli bireyler hissettikleri inancın, Yaratıcıya bağlı-lığın, dine olan sevgi, Yaratıcının emirlerini yerine getirme hassasiyeti, ya-pılacak olan yanlış hareketin hesabını verememe korkusu gibi nedenlerle evliliği yıkıcı davranışlarda bulunmadıklarını ifade etmektedirler.

E27: “Allah var birbirimize sevgi, saygı var. Gençlikte tepkiler daha fazla oluyor. Zaman daha ilerleyince öyle kestirip atamıyorsun. İnançlı insan çocuğunu falan öyle atıp gitmez.” E19: “Nihayetinde be-nim karşımdaki eşim hayat arkadaşım, öbür taraftaki babam bana baba-lık yapmış birisi. Öbür taraftaki yine eşimin kardeşi, aşırı bir şey geçmedi aklımızdan yani öyle aşırı bir tepki göstermedik. Böylelikle kendi içi-mizde konuşarak istişare ederek yalnız kalarak kendi kendimize düşünere-k bu işi halletmeye çalıştık. Zannedersenem dini bir eğitim almamız bizi

çok şey yapıyor bu konuda çok ufkumuzu açıyor frenliyor (Nasıl) yani ben bir cahillik de yapabilirdim. Yani o kadar para kaybetmişim gider bir tabanca bulur karşısına dikilebilirdim ve vurabilirdim. Kavga edebilirdim (işte onu yapmaktan vazgeçiren şey nedir) Beni onu yapmaktan vazgeçiren şey aile bağları az önce söylediğim gibi almış olduğunuz aile terbiyesi dini eğitim efendim işimiz yapmış olduğumuz meslek (İmam Hatiplik) mesleğin vermiş olduğu hava bizi doğruyu yapmaya yönlendirdi.” E30: “Beni alıkoyan şey İslami emir ve Allah sevgisi. Dış müdahaleler ya da çocuk bir etken değil.” E2: “Eşim de benim gibi mütedeyyin bir aileden geldiği için benim de öyle beş vakit namaz oruç hiçbir zaman ihmal edilmiş değil. Dini kurallara mümkün mertebe uymaya çalışıyoruz. İster istemez dini açıdan da hak ve hukuk meselesi de gündeme geliyor. İşte ben bunu yaptığın zaman dinim bana bunu müsaade etmez yapmam gerekir deyip kendimi bazen de kontrol altına almış oluyorum, dininde baskısı diyelim orada olması gereken baskısı da etkili oluyor.” E3: “Bence bütün sırlarımızda bütün sorumluluklarımızda bütün yüklerimizle dolayısıyla bir menfi bir şey yapmayı engelleyen çok sebep ortaya çıkıyor. Yani o seviyelere Elhamdülillah çok gelmiş durumda değilim yani ama genel olarak düşündüğümde mesela şunu düşünmüşlüğüm olmuştur. Yani ben sırf çocuklarım için de ben evliliğe tahammül ederim ama bunu çocukların geleceği sadece ne olacak anlamında değil bu bir vebal bu bir sorumluluk bu bir günah bu çocukların bir hakkı var. Yani benim şahsi keyfim için gururum için veya ne bileyim bundan vazgeçmem. Bu çocukların bu kötü durumuna razı olamam. Mesela eşimin kendisi için yani o bir insan ona karşı sorumluluklarım var velev ki birtakım negatif yüklü şeyler yaşasak da sokakta iş yerinde çok yerde biz nice insanların külfetlerini töhmetlerini çekiyoruz yutuyoruz gidip mahkemeye vermiyoruz kavga etmiyoruz. Eşimizi hayli hayli çekmemiz lazım (Burada temel şey din dinleyebilir miyiz) yani ben kendi açımdan söylüyorum açık açık sosyal baskı çevre ve diğer şeyler illa ki buna eşlik ediyordur. Ama ben kendim vicdanımla da baş başa kaldığımda da herhalde söyleyeceğim şey elbette dindir. Yani bu işin sorumluluğu var bu işin sorumluluğunun altından kalkmak kolay bir şey değil yani.” K24: “Beni tutan imtihan duygusu tabi çocuklarım da var. Kurulu düzen var. Allah korkusu var. Kaderimde varmış diyorum. İmtihani geçemem diye düşünüyorum. Tabi eşime vefa da var. Vefa ağır basıyor el alem ne der korkusu yok. Allah’a sorumluluğum ağır basıyor. Kızıyorum ama Allah’ı razı etmeliyim deyince sakinliyorum.” K23: “Eşimin küsme ihtimali beni durduruyor tartışmalarda. Lüzumsuz şeyler yüzünden geri barışmak zaman alıyor. Bazen küstüğünü bile anlamıyorum. Allah katında sorumlu olduğum için duruyorum yoksa başkaları ne der gibi bir derdim yok.”

K19: “Evet büyük tepkiler vermek istedim. Kendi parasıyla adam tutturup dövdürmek istedim. Annesiyle bir olup üzerime geldiklerinde yağ kızdırıp gece üzerine dökmek, cinsel organını kesmek gibi. Tehdit ettim. Hepsini kendisine de söyledim. Yaptın mı yapar mıydın dersin yapmam yapmadım korkutmak istedim canımı yakmasın diye. Allah korkusu hesabını ben vereceğim, nasıl vereceğim azabını.” K25: “Öncelik çocukları. Dini kaygı da var.”

Evli bireylerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgularda eşlerine karşı büyük tepki vermekten alıkoyan durumlara ilişkin “eşe karşı sevgi ve saygı, çocuklara olan bağ, empati, çevre baskısından çekinme, aile bağları, uzun süre beraberlik-vefa duygusu, yaşanan süreci anlamsızlaştırarak olma, evlilik akdinde verilen söz, arada soğukluk oluşturabileceği düşüncesi, yalnız kalma kaygısı” gibi hem değer hem de duygu içerikli açıklamaları kapsamaktadır. Evli bireyler yapılan görüşmelerde boşanma gibi olumsuz bir durumdan kendilerini vazgeçiren nedenin çocuklarla aralarında oluşan duygusal bağ olduğunu ifade etmektedirler. Boşanmak gibi olumsuz durumdan çocukların zarar göreceği, böyle bir hareketin çocukların hakkına girmek, bencilce hareket etmek gibi olduğunu ifade etmektedirler.

E26: “Kendinizi çaresiz hissediyorsunuz en son çare bu ortamdan uzaklaşmak. Boşanmayı benim düşünmememe sebebim çocuklar.” E13: “Tabi çocuklara bağlılık, iki çocuğum var en büyük sebeplerden biri bu.” E20: “İkincisi özellikle çocuklarımın olması. Çocukların ortadaki akıbeti anne veya baba herhangi birinden yoksun olarak büyümesi. Ayrıca beni televizyonda izlediğim bir röportajda bu konuyla alakalı olarak çok etkiledi. Boşanmış ailede büyümüş 30 40 yaşlarında bir çocuğun kendisiyle yapılan röportajda keşke annem ve babam evlenmeselerdi bu cezayı bana yaşatmasalardı sözü benim hayatımda beni her zaman çok etkilemiştir. Kendi problemlerinin cezasını bana yaşatmasalardı sözü.” E7: “Yani o an zamanlarımızda oldu evliliğimizin ilk yıllarında bazen vazgeçiren şey yani bizim çocuğumuzun olmasaydı evliliğin ilk zamanlarında biraz daha insan duygusal oluyor düşünceleri oluyor. Zaman geçtikçe o biraz daha normale dönmeye başlıyor. Bazen olumsuz dediğim gibi vurmayı boşanmayı düşündüğümüz zamanlar olmuştur ama çocuğumuz olduğu için değmez dedik yani ailenizdir çocuğa zarar gelmesin.” K29: “Kurallara uymadığı ve çocukları yetiştirmek konusunda fazla rahat davrandığı için evimiz içinde olan biten şeyleri özelimizi dahi annesine aktardığı sorumluluk sahibi olmadığını düşündüğüm için boşanmayı düşündüm. Fakat sevdiğim için ve çocuklarım için vazgeçtim. Ailemi seviyor olmam beni onlara bağlı tutar. Çocuklarım büyük faktör ve eşime

saygım.” K30: “Bazen haksızlığa uğradığımı düşünüp ayrı kalmak istediğim oldu. Uzak kalırsak belki özler düşünür azıcık dahi olsa haklı olabileceğime ihtimal verebileceğini düşündüm. Ama bunu yapmama en büyük etken eşimi ne olursa olsun çok ama çok fazla seviyor olmam. İkinci bir etken ise evlatlarımın olması diye düşünüyorum.” K11: “Arada çocuklar da olduğu sürece çocuklar da olmasa problemleri belki çok daha büyütürsünüz ama çocuklar olduktan sonra da insan daha iki kere düşünmeye başlayarak karşı tarafın düzelmesini veya beğenmediğiniz bir şey varsa konuşarak düzeltmeye çalışmaya veya siz kendinizde de bir kusur aramaya şey yaparak görerek bu kervan yürütülür herhalde diye düşünüyorum.” K29: “Çocuklarım büyük faktör.” K2: “Yani çocuklar çocukların var artık devam ettirmek zorunda kalıyorsun. Bir de hani şey de düzeline ortamında düzeline artık sebep yok sebepler kalkınca ortadan devam ediyorsun. O zaten bir şeydi yani çok uzun sürmedi birden şeylik var Yeni evlenmişsin yaşınız genç idrak düzeyiniz biraz o şekilde zaman geçtikçe oturuyorsun.” K25: “Öncelik çocuklarım. Dini kaygı da var.”

Evli bireylerden eşlerine karşı büyük tepki vermekten alıkoyan nedenin eşlerine duydukları sevgi ve vefa duygusu olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca empati kurarak eşlerinin durumlarını değerlendirme, boşanma gibi bir karar verirken onların karşılaşılabilecekleri zorlukları düşünme, eşlerinin de kendilerinin yanlıları olduğu gibi yanlılarının olabileceğini düşünme nedeniyle, empati kurarak evli bireyler eşlerine zarar verici, yuvayı dağıtıcı kararlar vermekten kaçınmaktadırlar.

E15: “Ya şöyle oluyor. Ben hem kendim hem de eşimi vefalı insanlar olarak şey yapıyorum. Çok zor durumlarda iken ya da zor şartlarda iken biz bir aradaydık. Yani güzel günlerin hatırlanması şey yapıyor boşanma ortadan kaldırıyor yani vefa duygusu anlatabiliyor muyum.” Benzer şekilde E26 ise şöyle demiştir: “Alışkanlıklar var eşimin standartları var onları devam ettirmek istedim onu yalnız bırakmak istemedim. Sevgi büyük etken her sorunu çözdü.” E17: “Sevgi karşı tarafa bir şey yapmanın önündeki en büyük engel sevgi diğer adıyla aşk dediğiniz muhabbet mesela söylerseniz yani.” E7: “Sonuçta herkesin eksigi vardır. Eşimin de eksigi vardır benim de eksigim vardır. Başkasıyla evlensem yine problem yaşayacağım. Böyle problemler illa olur diyerek kendimizi teskin edici düşüncelerle.” E2: “Onun da öncelikle benim gibi bir birey olduğunu benim gibi bir kişiliğe sahip olduğunu düşünerek onun da hakları olduğunu, aile içerisinde önemli bir yeri olduğunu önemli bir rol üstlendiğini düşünerekten ne yapıyoruz sınırı biraz törpülemiş oluyoruz. Empati yaparak ister istemez o bizim sınırimizi ya da nasıl diyelim sınır katsayısını aşağı çekmiş oluyor. O da önemli bir şey. Yani bu aslında

empati her durumda yapılmalı her kurumda her sosyal ilişkilerde kurulmalı ailede de olmalı bu empati. Ya hakikaten ailenin daha huzurlu yaşaması için önemli bir şey. O aklıma geliyor ilk önce ondan sonra ister istemez daha rölantiye girmiş oluyor.” K3: “Birincisi sorunları yaşadığımız zamanlarda benim kız kardeşim zaten eşinden ayrılmıştı. Annemlerin yanında kalıyordu. Hani şimdi de ben ayrılırsam annem babam yıkılırlar. Onlara hem sağlık açısından hem maddi açıdan zarar vermek istemedim. Bu yüzden katlandım yaşadıklarım. İkincisi de yani eşime aslında bu yaptığım yanlış. Eşimin ailesi tarafından eşim bu kadar çok sorun yaşıyorken bari ben sorun yaşatmayım yani sorun yaşıyorsa hatta en azından evin içinde konuşmasam da küsem de ben boşanmayım bir darbe de ben vurmayım.” K20: “İki kere tokat var orda bile büyük tartışma kavga etmedik. Sonrada sorunları hiç büyütmedik. Ben içimde tutmıyorum içimdekini biliyorlar gibi geliyor hemen söylüyorum. Biraz empati yapacaksın öyle değil mi? Şimdiki evliliklerde kimsenin kimseye şeyi yok alttan alınmıyor herhalde. Kızıma da dedim evlilik maraton iniş çıkışları var zorlukta var kolaylık da her zaman güllük gülistanlık olmaz. Her gün zorluk da olmaz.”

Evli bireyler aile büyüklerinin etkisi ve çevrenin etkisiyle de eşlerine karşı herhangi bir olumsuzluk yaşatma durumundan vazgeçtiklerini ifade etmektedirler. Aile büyükleri veya çevredeki insanlara ne diyeceğim, nasıl anlatacağım düşüncesi evli bireyleri olumsuz karar vermekten koruyor görünmektedir.

E26: “Büyüklerin de etkisi var fren oluyorlar.” E8: “Muhtemelen akraba çevrem ne der düşüncesi de var eşimde de var daha çok dışarıdaki insanların bakış açısına. Yani evet öyle gözüküyor o da var.” K17: “Eskiden eşim içerken anamın evine gittim. Anam da hadi hadi kocanın yanına soğan bulursan soğan ekmek bulursan ekmek yersin dedi.” K20: “Severek evlenmişsin herhangi bir iffetsizlik durumu yoksa sen nasıl bırakıp gideceksin. Sabır gerekiyor. Evliliklerde büyüklerin rolü çok.” K18: “Evet oldu. Boşanmayı düşündüm. Ailesi konusunda problem var onu eşime mal ettim sanki. Kendimizle ilgili çok sorun olduğunu düşünmüyorum. Boşanmayı düşündüğümde eşim ben annene babana ne derim dedi. Akraba olmamızın etkisi var boşanmamamızda.”

Evli bireyler eşleriyle alakalı sorunlarda büyük tepki vermeyi karakter yapılarıyla ilişkilendirmektedirler. Sakin bir karakter yapısına sahip olmak ya da alttan alma becerisine sahip olmak evli bireylerin ifadelerinde onları büyük sorunlar yaşamaktan alıkoymaktadır. Evli bireyler evlilik akdinde verdikleri söz, hem eşine vefa duygusu, hem çocuklar hem de yaşanmış olan süreci anlamsızlaştıracak olma, arada soğukluk

oluşturabileceği düşüncesiyle eşlerine büyük tepki vermekten kaçındıklarını ifade etmektedirler.

E9: “Yok biraz benim karakterim ile alakalı galiba. Din falan alakalı değil yani yok zannetmiyorum ben. Çok sakın hani şeyin iki uç gibi ya çok sakınım ya da böyle dengesiz hareketler olabilir ortada. Benim kanaatime göre benle alakalı benim karakterimle.” K16: “Büyük bir sorun olmadı. Benim alttan alma huyum olduğu için bazı konularda. Genelde toleranslıyım. Karşı tarafta beni anlar.” E13: “Yani dokuz senelik bir hayatınız var. Bunu olmamış gibi kabul etmek bunu boşa geçirilmiş bir hayat duygusu ve anlamsız geçirilmiş hani çöpe atılmış bir hayat dilimi düşüncesi de şey yapıyor. Yani anlamsızlık ve değersizlik varoluşsal anlamda bir tehdit dehşet durumu yaşıyor insanda ve bunu da istemiyor insan. Yaşananların bir anlamı olduğu düşüncesi süreci devam ettiriyor. Çocuklar, anlamlandırma, dokuz senelik yaşantı.” E20: “Birincisi evlilik akdinde bulunduğumuzda başta birbirimize verdiğimiz her şartta koşulda birlikte olmaya verdiğimiz söz.” E16: “Tabii ki olabilir ama şöyle denilebilir. Ne düşünüyorsun şöyle düşünüyorum daha çok kırıncı olursan bu ilerde soğukluk oluşturur diye kendimi tutuyorum.”

Evli bireyler, çevre gibi etkenlerle beraber daha önce yaşanmış olan yalnızlık duygunu tekrar tecrübe etme durumuna düşme kaygısı nedeniyle eşlerine büyük tepki vermekten vazgeçtiklerini ifade etmektedir. Ayrıca eşinin huyunu bilme ve artık değiştirmek için mücadele etmeme ve sorun olan durumun ortadan kalkması sebebiyle eşlerine yönelik herhangi bir olumsuzluktan kaçındıklarını belirtmektedirler.

E8: “Yalnızlık duygusu olabilir çevrenin bakışı olabilir çevrenin bakışı da bunda etkili olabilir. (Yalnızlık duygusu derken nasıl mesela) yani şey yalnız kalma boşandıktan sonra yalnız kalma şeyi daha önce de bu tarz şeyler tabii evlilikteki gibi değil ama daha önce yaşanmış olan yalnızlık duygusu hissiyatı. Belki de burada bir şey olmuş olabilir yani bu tek şey değil dediğim gibi.” K26: “Artık eşimin huyunu biliyorum ama mücadele etmek istemiyorum.” K21: “Bir iki defa çok öfkelenmiş zamanlar oldu. O zamanlarda galiba birbirimize sevgimiz ve saygımız kalmadı boşanalım dedim. Eşim ben asla böyle bir şey düşünmem sen benim için çok önemli ve özelsin dedi özür diledi. Tatlıya bağladık.” sözleriyle ifade etmiştir. K8: “Benim dediğim olacak. İlk onu bastırması. Benim istemediğim bir şey bu yüzden çok tartışma oldu. Bir şeylerin kararını verirken sadece kendi kararını veriyordu. Beni önemsemiyordu ilk iki yılda. Fakat daha sonra bunu yapmamaya başladı. Artık benim fikirlerimi de aldığı için. (Değişim nasıl oldu) evlilik ayrılık noktasına kadar geldi. Daha sonra baktı ki yanlış bir davranış içinde bir söz verdi

daha özverili olacağım diye benim fikirlerime karşı. (Ayrılmayı siz mi istediniz) ben istedim. İstedikten sonra kendini frenledi.”

S o n u ç

Maneviyat, bireylerin hayatlarına anlam kazandırma arayışında, çatışmadan uzak ve sevgiyle onarıcı bir zemin sunan evrensel bir unsurdur. Maneviyat kavramı, kutsallık, din ve değerler bağlamında bireylerin yaşamlarına yön veren, düzen sağlayan inanç ve anlayışları içermektedir. Maddi çıkar odaklı yaklaşımlardan arınmış bir perspektif, derin anlam taşıyan ilişkiler ağının itici gücü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, özellikle bireyler arası ilişkilerde manevi bir bakış açısı, nefret ve kişisel çıkarlardan arındırarak ruhsal bir bütünleşme sağlamaya hizmet edebilir.

Evlilik gibi uzun soluklu ve yaşam boyu süren bir birliktelik modelinde, maneviyatın etkin bir şekilde işlevselleştirilmesi, günümüzde artan kadına yönelik şiddet vakalarının azaltılmasında ve maddi temelli ilişkiler yerine ruhsal bütünlüğe dayalı evliliklerin teşvik edilmesinde kritik bir rol oynayabilir. Bu doğrultuda, manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerinde, evli bireylere yönelik çalışmalarda maneviyat temelli yaklaşımların benimsenmesi, bu faaliyetlerin etkinliğini artırabilir. Ayrıca, evliliğe yönelik rehberlik hizmetlerinin planlanması ve uygulanmasında, içinde bulunulan toplumun maneviyatı nasıl tanımladığı ve algıladığına dair kapsamlı bir analiz yapılması büyük önem taşımaktadır.

Araştırma kapsamında, görüşmecilere maneviyatı nasıl tanımladıkları ve bu kavramın evlilik sürecine hangi noktalarda katkı sağladığını belirlemeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Maneviyat kavramını tanımlayabilen görüşmecilere, “maneviyat ve evlilik ilişkisi” üzerine ek sorular sorulurken, bu kavramı tanımlayamayan bireylere bu bağlamda herhangi bir soru yöneltilmemiştir.

Görüşmeler sonucunda, evli erkeklerin ve kadınların maneviyat tanımlarının genellikle üç kategoride toplandığı görülmüştür. Katılımcıların maneviyatı “din”, “değer” ya da “din ve değer” olarak tanımladıkları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, maneviyatın evlilik sürecine sağladığı katkılar, bireylerin ifadelerinde “eşin emanet olduğu bilincini kazandırma”, “evliliğin devamına katkı sağlama”, “olumlu işlere ve ibadetlere teşvik etme”, “olumsuzluklara karşı destek olma”, “evlilik bağını güçlendirme”, “hayata tutunmayı sağlama”, “kişilerin davranışlarını dengeleme”, “aşırıya kaçmayı engelleme” ve “ev içindeki ilişkiyi kontrollü tutma” biçiminde betimlenmiştir. Bu bulgular, maneviyatın evlilik ilişkisi üzerindeki olumlu etkilerini ve bireylerin evlilik süreçlerini anlamlandırma noktasında oynadığı önemli rolü ortaya koymaktadır.

Evli erkeklerin ve kadınların maneviyat tanımlamaları ile maneviyatın evliliğe katkısına dair görüşleri birlikte değerlendirildiğinde, bireylerin maneviyatın evliliğe yönelik etkilerine ilişkin ifadelerinin, maneviyatın tanımında ifade ettikleri içerikleri yansıttığı görülmektedir. Evli bireylerin maneviyatın evliliğe katkısı bağlamında dile getirdikleri temalar, cinsiyet farkı gözetilmeksizin ortak noktalara vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, maneviyatın evliliğe yansımalarının temel olarak bireylerin davranışlarını dengeleyerek çatışmaları önleme, sorunlu durumlarda ilişkiyi koruma ve bireyleri olumlu eylemlere yönlendirme ekseninde gerçekleştiği söylenebilir.

Evli erkek ve kadınların ifadeleri incelendiğinde, büyük sorunlar karşısında maneviyatın işlevselliği öne çıkmaktadır. Katılımcılar, cinsiyet fark etmeksizin, dinin kendilerine yüklediği sorumluluk bilinci çerçevesinde eşlerine ve çocuklarına sahip çıktıklarını, onları koruduklarını ve geride bırakmamaya özen gösterdiklerini belirtmiştir. Bu bağlamda, eşlerine karşı aşırı tepki verme, onları boşama ya da zarar verme gibi olumsuz davranışlardan kaçındıkları ifade edilmiştir. Her ne kadar aile bağları, çocuklara duyulan sevgi ve saygı gibi duygusal faktörler etkili olsa da, bireylerin inançları, Yaratıcıya bağlılıkları, dine olan sevgi, ilahi emirleri yerine getirme hassasiyeti ve yanlış davranışların hesabını verememe korkusu gibi dini motivasyonlar, yıkıcı davranışlardan kaçınmalarında belirleyici olmuştur.

Değerler ve dini inançlar bağlamında ele alındığında, maneviyatın bireylerin yaşamında olumsuz durumları önleyici bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Maneviyat, evlilik bağlarını güçlendiren ve bireylerin sorumluluk bilinciyle hareket etmelerine katkıda bulunan önemli bir unsurdur.

Maneviyatın evliliğe katkısı bağlamında bu çalışmadan elde edilen bulgular, Yapıcı (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Yapıcı, evli, boşanmış ve bekâr toplam 37 kişi ile yaptığı görüşmelerde, maneviyatın eşler arasında meydana gelen çatışmalarda önleyici ve çözücü olumlu bir role sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, Yapıcı'nın çalışmasında maneviyatın, evlilikteki hafif sorunların aşılmasında önemli bir etken olduğu, ancak cinsellik gibi daha ciddi sorunların çözümündeki etkisinin zamanla azaldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise görüşmeciler, cinsellikle ilgili herhangi bir sorundan bahsetmemiştir. Bununla birlikte, görüşmeciler boşanma ya da eşe ciddi zarar verme gibi durumlarda inanç sistemlerinin kendilerini yanlış davranışlardan alıkoyduğunu ifade etmişlerdir.

Düzgüner (2013) tarafından yapılan araştırmada ise Türkiye'deki maneviyat algısının Amerikan toplumundaki maneviyat algısından farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Amerikan toplumunda maneviyat, dinden bağımsız bir kavram olarak ele alınırken, Türkiye'de maneviyat, dini yaşantıyla sıkı bir ilişki içinde olan ve inancı hayata yansıtan bir olgu olarak öne çıkmıştır. Bu bulgu, Türk örneğinde maneviyatın ifade ettiği anlam açısından, bu çalışmadan elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Maneviyatın Türk toplumundaki algısı, bireylerin dini inançlarını yaşamalarına yansıtarak, özellikle evlilik bağlamında olumlu etkiler yaratmasıyla dikkat çekmektedir.

Literatürde maneviyat kavramına ilişkin tanımlamalar incelendiğinde, daha çok bireyin ruhsal deneyimlerinin belirli boyutlarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlar arasında, insanın ruhunun derinliklerinde hissettiği sonsuzluk özlemi, bireyin kimlik ve amaç bulmada kişisel bütünleşmeyi sağladığı bir araç olarak maneviyatı deneyimlemesi ve Tanrı bilinci doğrultusunda hayata yön verme gibi unsurlar yer almaktadır. Hökelekli (2010), manevi yaşam çerçevesinde değerlendirilebilecek yaşam deneyimlerini şu başlıklar altında sıralamaktadır: "yaşamda anlam arayışı, aşkın olanla karşılaşma, bir bağlılık duygusu, aşkın bir değer arayışı, yüce bir varlığa duyulan şükran ve saygı ile bireysel dönüşüm" (s. 38).

Bu araştırmada görüşmecilerin ifade ettikleri maneviyat tanımlarının, literatürdeki tanımlamaları tam anlamıyla karşılamadığı görülmektedir. Literatürde maneviyat kavramı, "bireyin, kendisi ve diğer insanlarla ilişkilerini, evrendeki yerini ve yaşamın anlamını anlama ve kabul etme çabası" şeklinde tanımlanmaktadır (Boztilki ve Ardic, 2017: 40). Buna karşın, bu araştırmaya katılan görüşmeciler maneviyatı doğrudan din, değer ya da din ve değer ekseninde tanımlamışlardır. Literatürdeki tanımlamalarda ise maneviyat, yaşamın kutsal olanla ilişkili boyutlarına vurgu yapan ve bireyin hayatta anlam arayışını ön plana çıkaran bir yaşantı şekli olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, kurumsal dine bağlı olmayan, bireyin kendisini merkeze alarak inşa ettiği bir yaşam biçiminin de bu tanımlar arasında yer aldığı anlaşılmaktadır.

Görüşmecilerin ifadelerinde yer alan maneviyat tanımlarının, literatürde ifade edilen manevi yaşam biçiminden farklılık göstermesinin temel nedenlerinden biri, maneviyat kavramına Batı toplumlarında yüklenen anlamlarla ilişkilidir. Batı toplumlarında, kurumsal yapılarla olan mesafeli duruşa vurgu yapan ve bireyin Tanrı ile ilişkisinde kilise ya da sinagog gibi kurumların sınırlamalarından bağımsız bir şekilde kendi yo-

lunu çizmesinin önemini işaret eden maneviyat anlayışı, ülkemizde yapılan araştırmalara ve bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre benzer bir karşı duruş anlamı taşımamaktadır.

Görüşmecilerin tanımlamaları incelendiğinde, maneviyatın hem aşkın bir varlıkla ilişkiyi hem de bu ilişkide bireyin kendisine çizilmiş olan sınırlara duyduğu saygıyı ifade ettiği görülmektedir. Aynı zamanda, maneviyat sevgi, saygı ve hoşgörü gibi bireyin hem kendisiyle hem de dış dünyayla olan ilişkisine yön veren değerleri kapsayan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Görüşmecilerin ifadelerine göre bu manevi yaşam biçimi, evlilik yaşamında karşılaşılan sorunların çözümünde ve bu sorunlarla başa çıkmada bireylere destek olmuştur.

Yukarıdaki bu durum, Özdoğan (2000) tarafından din eğitimi almış bireyler üzerinde yapılan araştırmada da benzer şekilde tespit edilmiştir. Özdoğan'ın çalışmasında görüşmeciler, "acılarıyla baş edebilmek, yaşadıkları olaylara anlam kazandırmak, sevgi, sabır, hoşgörü ve affetme gibi evrensel değerleri hayatlarında uygulamak ve hayatlarının anlamını keşfetmek" gibi birçok alanda maneviyatın kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'den önemli ölçüde faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Böylece, manevi yaşam biçiminin karşılaşılan zorluklarda bireylere hangi açılardan destek sağladığı açıkça vurgulanmıştır.

Manevi yaşam biçimi, insanın yaratıcısıyla kurduğu bağın, yani insanın aşkın yönünün bir ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağdan uzak kalan birey, kendi özünden de uzaklaşma riski taşımaktadır. Bu uzaklaşma, kişinin kendine yabancılaşmasına yol açabilir. Bunun aksine, bu bağla ne kadar derin bir ilişki kurulursa, birey kendi benliğine o kadar yaklaşabilir ve öz farkındalığı artabilir (Özdoğan, 2008). Kendi benliğinin farkında olan bir birey, davranışlarının ve duygularının daha bilinçli bir şekilde farkında olacak ve karşılaştığı olayları, maneviyatından aldığı güçle daha özgün ve dengeli bir şekilde değerlendirebilir. Manevi bir bakış açısıyla birey, yaşadığı olayları değerlendirdiğinde olumsuz düşünce kalıplarından kurtularak daha olumlu bir perspektife ulaşabilir (Özdoğan, 2006b).

Sonuç olarak, maneviyat bireylerin evlilik ilişkilerinde karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma sürecinde kritik bir rol oynamakta ve eşler arasındaki bağları güçlendirmektedir. Maneviyatın, aile manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine entegre edilmesi, bireylerin sorumluluk bilincini artırarak evlilikte denge sağlayıcı bir süreç yaratabilir. Maneviyat temelli aile manevi danışmanlık ve rehberlik yaklaşımlarının, evliliklerde ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik olumlu terapötik katkılar su-

nabileceği düşünülmektedir. Araştırma bulgularında, maneviyatın işlevselliklerine dair ortaya konulan ifadeler, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde maneviyatın etkili bir araç olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, danışmanlık hizmetlerinde maneviyatın etkinliğinin artırılması, aile içi ilişkilerin sağlıklı bir zemine oturtulmasında önemli katkılar sunabilecek niteliktedir.

Kaynaklar

Akarsu, Ş. K. (2018). *Üniversite öğrencilerinin ilişki istikrarı ile sosyal ilgi, ilişkisel benlik saygısı ve maneviyatları arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Armstrong, T. D. (1995). Exploring spirituality: The development of the Armstrong Measure of Spirituality. In R. L. Jones (Ed.), *Handbook of Tests and Measurements for Black Populations-2*. (pp. 105-115). Cobb and Henry.

Balbuena, L., Baetz, M., Bowen, R. (2013). Religious attendance, spirituality, and major depression in Canada: A 14-year follow-up study. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 58(4), 225-232.

Benner, D. G. (1989). Toward a psychology of spirituality: Implications for personality and psychotherapy. *Journal of Psychology and Christianity*, 5, 19-30.

Blot P. (2011). Religion and spiritualit. In Bouckaert L., Zsolnai L. (eds) *Handbook of Spirituality and Business*. Palgrave Macmillan.

Bohecker, L., Schellenberg, R., Silvey, J. (2017). Spirituality and religion: The ninth cacep core curriculum area. *Counseling and Values*, 62(2), 128-143.

Borges, M. S., Santos, M. B. C., Pinheiro, T. G. (2015). Social representations about religion and spirituality. *Revista Brasileira de Enfermagem*, 68(4), 524-31.

Boztilki, M., & Ardiç, E. (2017). Maneviyat ve sağlık. *Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi*, 3, 39-45.

Chee, K. (2002). *The heart of leaders: Spirituality in educational administration*. Paper presented at the Linking Research to Educational Practice II Symposium at the University of Calgary.

Chida Y., Steptoe A., Powell L. H. (2009). Religiosity/spirituality and mortality: A systematic quantitative review. *Psychother Psychosom*, 78(2), 81-90.

Dağcı, A. (2020), *Huzurevi yaşlılarının manevi gereksinimlerinin belirlenmesi ve değer odaklı manevi bakım programının umut, psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkililiğinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Delgado, C. (2005). A discussion of the concept of spirituality. *Sage Journals*, 18(2), 157-162.

Doyle, D. (1992). Have we looked beyond the physical and psychosocial? *Journal of Pain Symptom Management*, 7(5), 302-311.

Düzgüner, S. (2013). *Maneviyat algısı ve diğerkâmlıkla ilişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dyson, J., Cobb, M., Forman, D. (1997). The meaning of spirituality: A literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 26 (6), 1183-1188.

Elkins, D. N., Hedstrom, L. J., Hughes, L. L., Leaf, J. A., & Saunders, C. (1988). Toward a humanistic-phenomenological spirituality: Definition, description, and measurement. *Journal of Humanistic Psychology*, 28(4), 5-18.

Erşahin, Z., Boz, N. (2018). Urban spirituality: Need for connectedness and communication. *İdeal Kent*, 9(25), 762-781.

Fahlberg, L. (1991). Exploring spirituality and consciousness with an expanded science: Beyond the ego with empiricism, phenomenology, and contemplation. *American Journal of Health Promotion*, 5(4), 273-281.

Fallot, R. D. (2007). Spirituality and religion in recovery: Some current issues. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 30(4), 261-270.

Fisher, J. (2011). The four domains model: Connecting spirituality, health and well-being. *Religions*, 2, 17-28.

Göcen, G. (2016). Qualitatively exploring the relationship among gratitude, spirituality and life satisfaction in Turkish-Muslim children. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(2), 189-208.

Hall, C. R., Dixon, W. A., Mauzey, E. D. (2011). Spirituality and religion: Implications for counselors. *Journal of Counseling & Development*, 82(4), 504-507.

Hardt J. (2017). Spirituality as a mediator between adult depression and anxiety and childhood experiences: A model based on ordered sequences of regressions. *Scientific Journal of Depression and Anxiety*, 1(1), 14-19.

Harrison, M. O., Koenig, H. G., Hays, J. C., Eme-Akwar, A. G., Pargament, K. L. (2001). The epidemiology of religious coping: A review of recent literature. *International Review of Psychiatry*, 13(2), 86-93.

Hart, T. (1994). *Hidden spring: The spiritual dimension of therapy*. Paulist Press.

Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *Milel ve Nihal*, 7(1), 209-240.

Huitt, W. & Robbins, J. (2003). *An introduction to spiritual development*. Paper presented at the 11th Annual Conference: Applied Psychology in Education, Mental Health, and Business, Valdosta, GA.

Karlık, Z., & Kula, N. (2022). Manevi danışmanlık ve rehberlikte krize müdahale yaklaşımları. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 5, 99-128.

King, U. (1992). Spirituality, society and culture. *Way Supplement*, 73, 14-23.

Koç, M. (2012). Manevi-[psikolojik]-danışmanlık ile ilgili Batı'da yapılan bilimsel çalışmaların tarihi ve literatürü (1902-2010) üzerine bir araştırma-I. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 201-237.

Koenig, H. G. (2012). Religion, spirituality, and health: The research and clinical implications. *International Scholarly Research Notices*, 1, 278730.

Lepherd, L. (2015). Spirituality: Everyone has it, but what is it? *International Journal of Nursing Practice*, 21, 566-574

Lynch, C. P., Tejada, M. A. H., Strom, J. (2012). Association between spirituality and depression in adults with type 2 Diabetes. *Sage Journals*, 38 (3), 427-435.

Miller, W. R. (2003). Spirituality, religion and health. *American Psychologist*, 58(1), 24-25.

Müftüler, H. G. (2016). *Modernleşme sürecinde yaşlılık açısından kurumsallaşma ve maneviyat*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Niekerk, B. (2018). Religion and spirituality: What are the fundamental differences? *Teologjiese Studies*, 74(3), 1-11.

Özdoğan, Ö. (2000). İnsan-kutsal kitap ilişkisi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41(1), 293-308.

Özdoğan, Ö. (2006a). İnsanı anlamaya yönelik bir yaklaşım: Pastoral psikoloji. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(2), 127-141.

Özdoğan, Ö. (2006b). *Mutluluğu seçiyorum*. Özdenöze Yayınları.

Özdoğan, Ö. (2008). İnsana manevi-psikolojik yaklaşım. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(2), 77-102.

Özdoğan, Ö. (2009). *Aşkın yanımız maneviyat*. Özdenöze Yayınları.

Pargament, K. L. (1996). Religious methods of coping: Resources for the conservation and transformation of significance. In E. P. Shaf-ranske (Ed.), *Religion and the Clinical Practice of Psychology* (pp. 215-239). American Psychological Association.

Pargament, K. L. (1999). The psychology of religion and spirituality? Yes and no. *International Journal for the Psychology of Religion*, 9, 3-16.

Penha, R. M. Silva, M. J. P. (2012). Meaning of spirituality for critical care nursing. *Texto e Contexto Enfermagem*, 21(2), 260-278.

Pesut, B., Fowler, M., Taylor, E. J., Reimer-Kirkham, S., Sawatzky, R. (2008). Conceptualising spirituality and religion for health-care. *Journal of Clinical Nursing*, 17(21), 2803-2810.

Peteet, J. R., Balboni, M. J. (2013). Spirituality and religion in oncology. *A Cancer Journal for Clinician*, 63, 280-289.

Puchalski C. M., Lunsford, B., Harris M. H., Miller, R. T. (2006). Interdisciplinary spiritual care for seriously ill and dying patients: A collaborative model. *Cancer J. Sep-Oct*, 12(5), 398-416.

Puchalski, C. M. (2012). Spirituality in the cancer trajectory. *Annals of Oncology*, 23(3), 49-55.

Puchalski, C. M., Blatt B., Kogan M., Butler, A. (2014). Spirituality and health: The development of a field. *Academic Medicine*, 89(1), 10-16.

Puchalski, C., Virani, R., Baird, P., Handzo, G., Prince-Paul, M., Pugliese, K. (2009). Improving the quality of spiritual care as a dimension of palliative care: The report of the consensus conference. *Journal of Palliative Medicine*, 12(10), 885-904.

Schlehofer, M. M., Omoto, A. M., Adelman, J. R. (2008). How do religion and spirituality differ? Lay definitions among older adults. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 47(3), 411-425.

Schweitzer, F. (2006). Differences between religion and spirituality in children and adolescents. In Dowling, E. M and Scarlett, W. G (Eds.) *Encyclopedia of Religious and Spiritual Development*. Sage Publications.

Shafranske, E. P., Gorsuch, R. L. (1984). Factors associated with the perception of spirituality in psychotherapy. *Journal of Transpersonal Psychology*, 16(2), 231-241.

Siddall, P. J., Lovell, M., MacLeod, R. (2015). Spirituality: What is its role in pain medicine? *Pain Medicine*, 16(1), 51-60.

Spilka, B., McIntosh, D.N. (1996). Religion and spirituality: The known and the unknown. *American Psychological Association Annual Conference*, Toronto, Canada.

Steiger N., Lipson, J. (1985) *Self care nursing: Theory and practice*. Brady Communications.

Streib, H., Hood, R. (2011). Spirituality as privatized experience-oriented religion: Empirical and conceptual perspectives. *Implicit Religion*, 14 (4), 433-453.

Tart, C. (1975). Introduction. In Tart C. T. (Ed), *Transpersonal Psychologies* (pp. 3-7). Harper & Row.

Thoresen C. E., Harris A. H. S. (2002). Spirituality and health: What's the evidence and what's needed?. *Annals of Behavioral Medicine*, 24, 3-13.

Thoresen, C. E. (1998). Spirituality, health and science. In S. Roth Roemer, S. R. Kurpius, & C. Carmin (Eds.), *The Emerging Role of Counseling Psychology in Health Care*. (pp. 409–431). Norton.

Toprak, Y. (2017). *Maneviyat, yaşam amaçları ve iyi oluş arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Uçar, M. (2017). *Yaşlılarda yaşam kalitesi ile spiritüalite (maneviyat) arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Vahon, M., Fillion, L., Achille, M. (2009). A Conceptual analysis of spirituality at the end of life. *Journal of Palliative Medicine*, 12(1), 53-59.

Vaughan, F. (1991). Spiritual issues in psychotherapy. *Journal of Transpersonal Psychology*, 23(2), 105-119.

Weaver, I. R., Cotrell, H. (1992). A nonreligious spirituality that causes students to clarify their values and to respond with passion, *Education*, 112(3), 426.

Weber, S. R., Pargament, K. L. (2014). The role of religion and spirituality in mental health. *Current Opinion in Psychiatry*, 27, 358–363.

Westgate, C. E. (1996). Spiritual wellness and depression. *Journal of Counseling and Development*, 75, 26-35.

Yapıcı, A. (2018). Eşlerin dinsel algı ve yaşayışına göre evlilikte dindarlık ve maneviyat: Huzur mu, kusur mu? *Turkish Studies*, 13(2), 79-106.

Yazgan, E. Ö. (2014). *Kemoterapi alan kanser hastalarında dini inanç ve maneviyatın depresyon düzeyi ve yaşam kalitesine etkisinin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Zinnbauer, B. J., Pargament, K. L., Cole, B., Rye, M. S., Butter, E. M., Belavich, T. G., Hipp, K. M., Scott, A. B., Kadar, J. L. (1997). Religion and spirituality: Unfuzzifying the fuzzy. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(4), 549-564.

Zinnbauer, Brian, J., Pargament, Kenneth. L. (2002). Capturing the meanings of religiousness and spirituality: One way down from a definitional tower of babel. *Research in the Social Scientific Study of Religion*, 13, 23-54.